

Tržaško vprašanje od aprila 1948 do maja 1952 *

Dr. Janko Jeri, znanstveni sodelavec

X. poglavje: TRISTRANSKA IZJAVA 20. MARCA 1948 IN NJENO OZADJE

1.

Že ob rojstvu zamisli internacionalizacije ozemlja je bilo mnogo razpravljanih o tem, ali bo taka tvorba sposobna za normalno, samostojno gospodarsko življenje. Jugoslovanski predstavniki so pri tem opozorili na težave, ki bodo posledica nenaravne meje med Trstom in njegovim neposrednim zaledjem v Jugoslaviji, vendar pa bi jih bilo moč bistveno olajšati s tako gospodarsko politiko, katere izhodišče bi bila tesna in prijateljska gospodarska kooperacija med Trstom in zlasti njegovim neposrednim jugoslovanskim zaledjem. V ekspozeju pred posebno komisijo¹ Sveta zunanjih ministrov, ki naj bi in loco proučila finančni položaj internacionaliziranega ozemlja, je šef jugoslovanske delegacije dr. M. Bartoš (26. januarja 1947) razložil široke možnosti trgovinske izmenjave med cono A STO in Jugoslavijo, ki bi lahko izvažala hrano, živinsko krmo, premog, les, gradbeni material in drugo, uvažala pa industrijske izdelke, saj je bila Jugoslavija, v kateri je bila v toku dinamična obnova v vojni opustošene dežele, zelo zainteresirana na čim tesnejšem sodelovanju s tržaško industrijo², kakor tudi glede uporabe tržaškega pristanišča, ker so bile pristaniške naprave na Reki med vojno hudo poškodovane. Deklaracija, ki so jo nato sprejeli na zasedanju Sveta zunanjih ministrov (od 10. marca do 24. aprila 1947 v Moskvi) glede finančnih vprašanj internacionaliziranega ozemlja določa,

* Objavljeni poglavji sta odlomek iz knjige »Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni«, ki obravnava povojno reševanje tržaškega vprašanja do sklenitve londonskega sporazuma (5. oktobra 1954). Kakor pravi pisec v predgovoru knjige »se rekonstrukcija te diplomatsko-zgodovinske geneze opira predvsem na publicirano dokumentacijo, na sorazmerno zajetno literaturo, objavljeno v obeh neposredno prizadetih državah (še posebno v Italiji) in v svetu po zadnji vojni (memoarni zapiski nekaterih protagonistov, ki so neposredno sodelovali pri reševanju tega vprašanja); pač na zdaj dosegljivo literaturo in viře. Ker so diplomatski arhivi v glavnem še vedno nedostopni, pričujoče delo ne more pomeniti kakega dokončnejšega izsledka, marveč le poizkus (ki je zaradi omenjenih razlogov nujno obremenjen z različnimi pomanjkljivostmi) sistemizirati doslej znano gradivo in tako zaokrožiti pregled povojnega reševanja tega vprašanja in tako razširiti podlago za nadaljnje proučevanje tega pomembnega razdobja naše najnovejše diplomatske zgodovine.«

Knjiga, ki je prejela Cankarjevo nagrado za leto 1959, bo predvidoma izšla konec leta 1960 ali v začetku leta 1961 v Cankarjevi založbi v Ljubljani. (Opomba uredništva.)

da sodijo sklepi o vprašanih proračuna, plačilne bilance, valute, carin in drugih gospodarskih vprašanj v pristojnost guvernerja, vladnega sveta in ljudske skupščine, pri čemer deklaracija opozarja, da morajo sklepi o teh vprašanih upoštevati potrebo po zagotovitvi gospodarske neodvisnosti nevtraliziranega področja.³

Angloameriška vojaška uprava cone A je zavračala jugoslovanske predloge za tesnejše sodelovanje na gospodarskem področju. Značilen primer metod, ki jih je ZVU pri tem uporabljala, so gospodarska pogajanja februarja 1948 med posebno jugoslovansko delegacijo in ZVU, med katerimi je naša država izrazila pripravljenost kupovati pretežni del izdelkov tržaške industrije, zlasti ladjedelniške. ZVU je 3. marca 1948 te razgovore enostransko prekinila in pet dni kasneje sklenila več finančnih dogovorov z italijansko vlado. 8. marca je z veljavnostjo od 9. marca 1948 podpisal poveljnik cone A general Airey z italijanskim finančnim ministrom tri sporazume (sporazum o nekaterih finančnih vprašanih, ki izhajajo iz uresničitve mirovne pogodbe z Italijo, sporazum o finančnih stvareh in sporazum o nabavi tuje valute).⁴ Po prvem videzu in uradni obrazložitvi naj bi šlo za tehnične določbe, ki so v zvezi z začasno obvezo, ki jo je imela Italija do STO po mirovni pogodbi in ki je bila v preskrbovanju lir in drugih valut za potrebe internacionaliziranega ozemlja. V resnici pa so pomenili marčni dogovori, zlasti še z dodatnimi sporazumi v poznejših mesecih (16. aprila⁵ in 22. septembra 1948), popolno vključitev Trsta v italijansko gospodarstvo. Kakor navaja G. Cesare v reviji »Trieste« (št. 29, 1959) je bil takratni šef italijanskega predstavništva v Trstu G. Guidotti (kasnejši italijanski opazovalec pri OZN, ambasador v Beogradu in zdaj na Dunaju) pobudnik tega finančnega sporazuma, ki je pomenil politično hipoteko za bodočo usodo mesta. »9. marca 1948 je bil storjen prvi korak v razvoju,« piše Tončić-Sorinj (profesor na dunajski univerzi in vidni funkcionar avstrijske Ljudske stranke – ÖVP), »ki je pripeljal do izjave 20. marca.«⁶ Italijanska vlada je dobila s temi dogovori odločilno besedo v vseh gospodarsko-finančnih vprašanih cone, kar je bilo v skladu s celotno politiko ZVU, ki je po neuspehu razgovorov o izbiri guvernerja, vedno bolj odpirala vrata italijanskemu vplivu.⁷ Jugoslavija je protestirala proti tem enostranskim ukrepom, saj je bilo pravno docela nevzdržno, da bi lahko imela ZVU kot začasni zaupnik večje pravice kakor guverner in da bi lahko na lastno pest, brez izbranega predstavnika tržaškega prebivalstva (parlamenta) sklepala mednarodne pogodbe z dolgoročnimi obveznostmi. Edino s privolitvijo Varnostnega sveta bi po mnenju Jugoslavije STO lahko sklepalo mednarodne pogodbe, dokler ne bi bilo na javnih volitvah izbrano narodno predstavništvo.⁸ Ti dogovori so bili v diametralnem nasprotju z določbami mirovne pogodbe z Italijo, oziroma Stalnim statutom, ki je prepovedoval (čl. 24) sleherni ekonomsko unijo ali združevanje ekskluzivnega značaja s katerokoli državo.

Politika gospodarskega povezovanja cone A z Italijo, ki jo je izvajala ZVU, pa ni prišla do izraza le v omenjenih dogovorih, marveč tudi v

neizpolnitvi določb, ki so bile bistvenega pomena za zagotovitev samostojnega razvoja tržaškega gospodarstva. Mirovna pogodba (priloga X, točka 1) določa, da prejme STO brezplačno vso italijansko državno in poldržavno (parastatalno) imovino na svojem ozemlju.⁹ Domala vsa tržaška industrija, ladjedelniške družbe in bančništvo je bilo last italijanskega državnega kapitala (IRI).¹⁰ Nedvomno je bil to eden izmed pomembnih razlogov, da so italijanski uradni krogi tako kategorično nasprotovali izpolnitvi določb mirovne pogodbe, razen tega pa si prizadevali ob podpori merodajnih činiteljev ZVU ustvariti fikcijo o nekakšni nujnosti gospodarske fuzije med Trstom in Italijo.¹¹ Po uveljavitvi mirovne pogodbe (15. septembra 1947) se je znašel Trst v novem položaju, v katerem je politika odločala, ali se bo stagnacija iz obdobja med obema vojnama nadaljevala ali pa bo Trst v konstruktivni povezavi s svojim zaledjem vnovič razvil svojo nekdanjo funkcijo. »Vsa zgodovina Trsta, vsa njegova napredovanja in nazadovanja v preteklosti,« ugotavlja F. Zwitter, »dokazujejo njegovo odvisnost od razmerja do sosednjih pokrajin, zlasti pokrajin njegovega zaledja, povezanost njegove usode s politično in gospodarsko strukturo teh pokrajin.«¹² Gospodarska politika ZVU je ignorirala ta dejstva in je na primer omejila trgovinsko izmenjavo med cono A in Jugoslavijo na letno vrednost poldruge milijarde lir, kar je bilo pod stvarnimi možnostmi. Jugoslovanski promet preko Trsta je bil minimalen. Ukrepi angloameriške vojaške uprave za postopno izročitev Trsta Italiji niso po drugi svetovni vojni ustvarili vzdušja, v katerem bi lahko Jugoslavija preusmerila svoj pomorski promet z jugoslovanskih pristanišč na Trst.¹³ Abstinirali sta tudi Češkoslovaška in Madžarska,¹⁴ glavni koristnik tržaškega pristanišča je bila Avstrija,¹⁵ vendar je šlo v glavnem za tako imenovani čisti tranzit v nasprotju s komercialnim tranzitom, kar je povzročilo krizo cele vrste majhne in srednje industrije, obrti, bančnih zavodov in podobnih gospodarskih ustanov.¹⁶ Posledica tega stanja so bile permanentne gospodarske težave in naraščanje brezposelnosti.¹⁷ Za presojo takratnih metod italijanske diplomacije in političnih krogov so značilni poizkusi, da bi ta položaj, ki je nastal v precejšnji meri zaradi izolacije Trsta od njegovega zaledja in vključitve tržaškega gospodarstva v italijanski ekonomski sistem, izkoristili kot razlog, ki terja popolno, se pravi tudi politično priključitev cone A k Italiji.¹⁸ To je bil pač argument trenutne politične taktike, saj je pravdo okoli tega, kaj je odločilno za blagostanje Trsta, zgodovina že odločila. Italija sicer lahko z velikimi subvencijami ohranja kolikortoliko znosno gospodarsko ravnovesje v Trstu, »vendar ostaja vprašanje, kako dolgo bodo hoteli italijanski davkoplačevalci z milijardnimi zneski reševati gospodarski položaj Trsta. Italijanska pristanišča,« zaključuje Tončić-Sorinj, »pač nimajo nikakršnega interesa, da bi se Trst povzpел.«¹⁹ Italija ima namreč, objektivno vzeto (breme preko dveh milijonov kronično brezposelnih s podvojenim številom polzaposlenih, splošna zaostalost južnih pokrajin in otokov, če se omejimo na nekatera dejstva) sorazmerno močno omejena sredstva, ki jih lahko nudi Trstu in njegovemu gospodarstvu.

2.

Konec leta 1947 je italijanska diplomacija začela akcijo v zahodnih prestolnicah, zlasti v Washingtonu, za revizijo določb mirovne pogodbe glede STO,²⁰ pri čemer se je sklicevala na »praktično neuresničljivost njenih določb glede nevtraliziranega ozemlja« in na italijanske notranje-politične razmere. »Približevale so se parlamentarne volitve,« piše A. Tarchiani (takratni italijanski ambasador v Washingtonu), »in potrebna je bila prijateljska gesta s strani Zahoda.«²¹ Volilna kampanja je bila izredno ostra, ker so bile politične sile izenačene. Od izida teh volitev je bila odvisna zunanjepolitična usmeritev Italije in zahodne velesile, zlasti ZDA, so storile vse, da bi podprle italijanske meščanske stranke (med katerimi je bila najmočnejša Krščanska demokracija), ki so zagovarjale politično in vojaško zaveznitvo z Zahodom. Računali so, da bi izjava zahodnih sil glede Trsta v korist Italiji v veliki meri prispevala k zmagi meščanskega bloka. Do prvih rezultatov razgovorov, ki so potekali v Rimu, Parizu, Londonu in Washingtonu je prišlo na sestanku držav, ki so sodelovale v Marshallovem načrtu (16. januarja 1948), ko se je C. Sforza sestal v Parizu s francoskim zunanjim ministrom G. Bidaultom, britanskim zunanjim ministrom E. Bevinom in ameriškim ambasadorjem v Parizu Cafferyjem. »Tristranska izjava,« piše Sforza, »je bila posledica te naše aktivnosti.«²² »4. marca 1948 sem bil v stanju sporočiti Sforzi,« rekonstruira potek dogodkov A. Tarchiani, »da bo izjava predvidevala vrnitev vsega STO (tudi cone B) k Italiji.«²³ Izjava je bila prvotno zamišljena kot dvostranska in so šele kasneje, da bi ji dali večjo »težo«, pritegnili še Francijo. 19. marca 1948 sta se sestala v Turinu italijanski zunanji minister C. Sforza in francoski zunanji minister G. Bidault, da bi podpisala francosko-italijanski sporazum o carinski uniji. Drugi dan je imel Bidault (20. marca) javni govor, v katerem je razglasil izjavo vlad ZDA, Velike Britanije in Francije, ki je bila isti dan tudi uradno objavljena v zahodnih prestolnicah. Izjava predlaga sklenitev dodatnega protokola k mirovni pogodbi z Italijo, s katerim bi STO vnovič prišlo pod italijansko suverenost. Kot formalni razlog deklaracija navaja dejstvo, da ni bilo moči doseči sporazuma o guvernerju in ravnanje Jugoslavije v coni B.²⁴ Argumentacija ni bila prepričljiva, ker so prav zahodne velesile vztrajale pri ustanovitvi STO kot nekaki kompromisni rešitvi in ker spričo njihovega odklonilnega stališča niso dosegli sporazuma o guvernerju. Neutemeljeno je tudi sklicevanje, da ta ukrep »upoštevata demokratične težnje prebivalstva,« saj je ZVU do leta 1949 odlagala razpis administrativnih volitev in se je na to odločila šele takrat, ko je resolucija Kominforma razbila enotnost progresivnega antifašističnega gibanja v Trstu.

»Do tristranske note je prišlo,« vrednoti W. Hildebrandt, »v prvi vrsti zaradi italijanskega notranjega položaja, da bi s tem dali v roke zahodno usmerjenim strankam odločilno volilno geslo.«²⁵ Še bolj jasen je glede ozadja tega političnega manevra bivši britanski ministrski predsednik

A. Eden, ki odkrito priznava, da je bil namen predloga 20. marca »spraviti v zadrego komuniste«. ²⁶ Italijanske meščanske stranke, ki so v volilni kampanji nastopale z nacionalističnimi gesli, z zahtevami po reviziji mirovne pogodbe in priključitvi Trsta, so propagandistično izkoristile tristransko izjavo kot nekakšen dokaz za pravilnost svoje politike, v coni A pa za pritisk na tisti del prebivalstva, ki je bil protianeksionistično razpoložen in se je zavzemal za neodvisnost STO.

Izjava treh vlad je bila docela političnega pomena in je imela juridično le značaj navadnega predloga, ²⁷ ki so ga vlade ZDA, Velike Britanije in Francije poslale vladi SZ in Italije (Jugoslaviji ga niso poslale). »Pravno to ni pomenilo mnogo,« ocenjuje A. Eden, »ker je sleherna revizija terjala privolitev SZ, ki pa na to ni bila pripravljena.« ²⁸ Seveda ta predlog ni mogel pravno ničesar spremeniti na STO. ²⁹ Ob objavi tristranske deklaracije je poveljnik cone A Airey izjavil, »da bo, dokler ne bo prišlo do sporazuma o dodatnem protokolu, ZVU nadaljevala svojo funkcijo v skladu z obveznostmi, ki izhajajo iz določb mirovne pogodbe z Italijo.« ³⁰

3. Jugoslavija kot najbolj neposredno prizadeta država je z noto z dne 22. marca 1948 vladam ZDA, Velike Britanije in Francije odločno protestirala proti temu enostranskemu sklepu. »Tak postopek je razlog za mnenje,« pravi med drugim naša nota, »da cilj predloga ni najti boljšo rešitev tržaškega vprašanja in normalizirati odnose med narodi Južne Evrope, marveč ima propagandističen značaj in ne prispeva k utrditvi miru v svetu,« pri čemer se nota sklicuje na dejstva, »da so se vlade ZDA, Velike Britanije in Francije zavzemale za takšno rešitev, kakršno je v glavnem sprejela mirovna pogodba, da so si prizadevale preprečiti neposredni sporazum med Jugoslavijo in Italijo glede Trsta in da so v Varnostnem svetu sistematično onemogočale sleherni sporazum o izbiri guvernerja.« ³¹ Jugoslavija je zagovarjala stališče, da bi bilo treba po neuspehu pogajanj o guvernerju v Varnostnem svetu OZN, prepustiti obema najbolj prizadetima strankama, se pravi Jugoslaviji in Italiji, da bi našli možnost sporazumne rešitve, seveda pa bi moralo to potekati brez vmešavanja od zunaj. Takratni jugoslovanski zunanji minister S. Simić je 22. marca 1948 izrazil prepričanja jugoslovanske vlade, da bi bilo moč z vzajemnimi naporji najti sporazumno rešitev tržaškega vprašanja v duhu dogovora Tito-Togliatti. ³² V skladu s tem je jugoslovanski poslanik v Rimu dr. Iveković na tiskovni konferenci (31. marca 1948) predložil direktne razgovore med Jugoslavijo in Italijo, pri čemer je poudaril, da Jugoslavija ne more biti izključena iz razgovorov o Trstu. Naša država je razen tega zagovarjala stališče, da bi bilo moč s poprejšnjo rešitvijo drugih odprtih vprašanj med obema državama (široke množnosti gospodarskih stikov) postopoma ustvariti ustrezno vzdušje, ko bi se lahko lotili z več perspektive tudi delikatnega tržaškega problema. ³³ Italijanski uradni krogi so zavrnilo te jugoslovanske pobude. Italijanska diplomacija je štela tristransko deklaracijo za vogelni kamen ³⁴ svoje povojne politične rehabilitacije in izhodišče za rešitev tržaškega vprašanja. »Tristranska izjava,«

je izjavil predsednik italijanske vlade A. De Gasperi, »pomeni prvo zadovoljitev italijanskih zahtev.«³⁵ Te zahteve pa so presegle okvir tržaškega vprašanja. V Rimu so med drugim pričakovali, da bodo lahko tudi glede vprašanja italijanskih kolonij³⁶ dosegli nekaj podobnega, kakor je bil to primer s Trstom, saj je to vprašanje po akciji za Trst najbolj zaposlilo italijansko diplomacijo.³⁷ Toda glede tega zahodni zavezniki niso pokazali toliko razumevanja do italijanskih zahtev. Splošno, načelno stališče italijanskih uradnih krogov je bilo, da je rešitev tržaškega vprašanja v smislu tristranske izjave osrednji pogoj za izboljšanje odnosov med obema državama,³⁸ kar je praktično že v naprej paraliziralo kakršenkoli poizkus sporazumnega reševanja odprtih vprašanj med obema državama.

Komentar radijske postaje Moskva (21. marca 1948), »da je predlog treh vlad poizkus vmeševanja v volilno kampanjo pred bližnjimi parlamentarnimi volitvami v Italiji,«³⁹ je pokazal, da SZ zavrača zahodni predlog glede revizije mirovne pogodbe z Italijo. Po tem komentarju ni bilo več iz SZ na zahodno deklaracijo nikakršnega odmeva. 9. aprila 1948 so tri zahodne velesile vnovič predložile sovjetski vladi, ki ni odgovorila še na njihovo prvo noto, da bi se njihovi predstavniki sestali maja meseca v Parizu zaradi izdelave dodatnega protokola k mirovni pogodbi z Italijo v smislu predloga treh vlad. V odgovoru na to drugo noto je sovjetska vlada 13. aprila 1948 opozorila, da šteje predlog, po katerem naj bi prišlo do revizije mirovne pogodbe z Italijo za nesprejemljiv, pri čemer dodaja, da je mirovno pogodbo z Italijo pripravil Svet zunanjih ministrov in da so jo podrobno proučili na pariški konferenci 21 držav ter da je začela veljati šele pred nekaj meseci.⁴⁰ Zahodne sile se niso sprijaznile s sovjetskim odgovorom in so poslale 16. aprila 1948 SZ novo noto, v kateri so zavrnilo razloge, s katerimi je SZ (nota z dne 13. aprila 1948) odklonila njihovo vabilo in izrazile pripravljenost, da bi se za revizijo uporabil isti postopek kot pri sklenitvi mirovne pogodbe z Italijo.⁴¹ Ta vabila očitno niso napravila nikakršnega vtisa v Moskvi. Vlade zahodnih sil so sicer še enkrat urgirale (nota 1. junija 1948),⁴² vendar zaman. Italijanska diplomacija se je zavzemala za akcijo preko OZN, ker je zaradi vpliva zahodnih velesil pričakovala, da bi tristransko deklaracijo utegnili v Generalni skupščini podpreti dve tretjini delegatov. Seveda tudi to ne bi moglo spremeniti pravnega položaja STO, vendar pa bi bilo po mnenju italijanskih krogov pomembno iz politično-prestižnih razlogov. Sicer pa je odklonilno stališče SZ (stalnega člana Varnostnega sveta) praktično onemogočilo sleherno akcijo za revizijo mirovne pogodbe. Možnosti za stvarno izpolnitev tristranske obljube so bile dejansko enake ničli. Tudi A. Eden priznava, da so kasnejši dogodki vrgli dvome na zahodno modrost (tristransko deklaracijo — op. pisca) in da se v najbolj zapletenih diplomatskih problemih kaj redko izplača zgrabiti kratkovidno prednost.⁴³

XI. poglavje: ANGLOAMERIŠKA POLITIKA TIHE ANEKSIJE CONE A STO K ITALIJI

1.

Britanski general T. Airey, ki je bil poveljnik angloameriške cone STO od uveljavitve mirovne pogodbe z Italijo 15. septembra 1947 pa do 13. marca 1951 je bil eden izmed najbolj vnetih zagovornikov tristranskega predloga, kar ponazarjajo njegova poročila Varnostnemu svetu OZN, ki so razen standardne sklepne ugotovitve, »da je treba vrniti STO Italiji,« značilna tudi zaradi tega, ker je izhodišče T. Aireyja pri obravnavanju političnih vprašanj svojevoljna ločitev prebivalstva na »proitalijanski del in Sloveno-komuniste«,⁴⁴ s čemer je umetno ohranjal tezo o narodnostni in razredni napetosti na tem področju. Katonski izrek o »nujnosti priključitve STO k Italiji« je T. Airey nadaljeval tudi v poročilih, ko so se odnosi med Jugoslavijo in zahodnimi silami (po resoluciji Kominforma 25. junija 1948) že v precejšnji meri izboljšali. Tako T. Airey še v devetem poročilu Varnostnemu svetu za obdobje od 1. oktobra do 31. decembra 1949 vztraja pri istem stališču.⁴⁵ Šele v svojem zadnjem poročilu (za obdobje od 1. januarja do 31. decembra 1950), se pravi tik pred premetitvijo, je T. Airey dodal k svoji standardni ugotovitvi, da je treba rešiti tržaško vprašanje v okviru tristranskega predloga z dne 20. marca 1948, še mnenje, »da bi bilo moč to rešitev najbolje doseči s sporazumom med Jugoslavijo in Italijo.«⁴⁶ Seveda so te generalove izrazito proitalijanske koncepcije o rešitvi tržaškega vprašanja neposredno vplivale na ravnanje in ukrepe vojaške uprave na območju pod njegovim poveljstvom (omejili se bomo zgolj na parcialni prikaz nekaterih ukrepov, značilnih za splošno ilustracijo angloameriške politike glede Trsta), s katerim je favoriziral aneksionistične politične elemente in se zavzemal za čim tesnejše povezovanje med cono A in Italijo. 10. januarja 1948 je prišlo do reorganizacije administrativne strukture v coni A. Teden dni kasneje (17. januarja 1948), pa sta ZDA in Velika Britanija zavrnili jugoslovanski predlog z dne 7. novembra 1947 o tripartitnem nadzorstvu nad Trstom. 19. januarja 1948 je bil imenovan demokristjan G. Palutan za predsednika conskega sveta, s čemer je zamenjal dotedanjega predsednika E. Puecherja. 12. februarja 1948 pa je bil imenovan profesor C. Schiffrer (socialni demokrat) za podpredsednika conskega sveta.⁴⁷ Sledil je ukaz ZVU št. 259 z dne 25. junija 1948, ki je vskladil administrativne funkcije v coni A s tistimi, ki so veljale v Italiji. Predsednik cone je imel isto pristojnost kot prefekt italijanske province. Isto je veljalo za župane, občinske svete itd. Predsednika cone in župane je imenovala ZVU, medtem ko je člane občinskih svetov imenoval predsednik cone,⁴⁸ ki ga je italijanska vlada (C. Palutan) 30. decembra 1950 vnesla v spisek italijanskih prefektov in je bil na osnovi tega tudi marca leta 1953 premeščen za prefekta v Vicenzo. Ukaz ZVU št. 11 z dne 11. avgusta 1945 je sicer določal, »da bodo predsednik in člani (gre za lokalne administrativne organe — op. pisca) izbrani

med vodilnimi osebami, ki so moralno in politično neoporečni in ki bodo, kolikor je to mogoče, zastopali vse narodnostne, politične in gospodarske sloje okrožja z ozirom na njihov krajevni pomen,«⁴⁹ vendar je ZVU z imenovanjem proitalijansko in aneksionistično usmerjenih oseb praktično izročila nadzorstvo nad tem delom civilne administracije izključno elementom, ki so se zavzemali za priključitev Trsta k Italiji. Razen tega je prišlo do hude diskriminacije proti Slovincem ob imenovanju članov občinskih svetov, kar je bilo v pristojnosti predsednika cone. V tržaškem in miljskem občinskem svetu ni bilo nobenega Slovenca, čeravno je celo po cenitvah ZVU živel samo v Trstu okoli 50 000 Slovencev.⁵⁰ V občini Devin-Nabrežina, v kateri imajo Slovenci prepričljivo večino,⁵¹ pa je predsednik cone imenoval za občinske svetnike dva Slovence in dva Italijana. Še mnogo slabši pa je bil položaj Slovencev v javnih službah. Ukaz št. 19 z dne 13. oktobra 1945 je sicer ukinil pogoj, da morajo biti javni uslužbenci le italijanski državljani,⁵² vendar je bil po nekaj tednih razveljavljen. Splošni ukaz št. 60 z dne 27. maja 1946 o ponovnem reaktiviranju uslužbencev, ki so bili odpuščeni iz političnih razlogov,⁵³ ni zajel tistih, ki so izgubili državljanstvo. Prav tako ZVU ni razveljavila fašističnih dekretov o čistki uslužbencev, na temelju katerih so domala vse državne uslužbenice-Slovence, oziroma Hrvate odpustili, upokojili ali pa premestili v notranjost Italije.⁵⁴ Tržaški Slovenci niso dobili nikakršnega nadomestila za požgani Narodni dom v Trstu (13. julija 1920) in druge. ZVU je sicer dala leta 1949 na razpolago zemljišče za zgraditev novega doma pri sv. Jakobu in 30 milijonov lir za začetna dela, a je kasneje opustila ta načrt. Stalni statut STO je določal, da sta uradna jezika na STO italijanski in slovenski, vendar pa je bilo ravnanje ZVU glede tega docelo nasprotno. Ukaz ZVU št. 183 z dne 2. septembra 1949 je določil italijanski jezik kot edini uradni jezik na področju cone A. ZVU je dovolila le, da občinski sveti v občinah Devin-Nabrežina, Dolina, Zgonik in Repentabor vodijo posle občinskega sveta v slovenščini in da smejo spise o njih sestavljati v slovenščini poleg uradnega jezika. »Ti posli in spisi o njih,« kakor pravi ukaz, »so veljavni v vse namene, le da morajo biti uradna sporočila uradom izven občine, bodisi v italijanščini ali italijanščini in slovenščini.«⁵⁵ Občinski uradi so menili, da je bilo s tem uvedeno dvojezično poslovanje in so začeli izdajati tudi razna potrdila v slovenščini in italijanščini, oziroma na dvojezičnih obrazcih. Italijanski predsednik cone G. Palutan (v njegovo pristojnost je sodilo tudi nadzorstvo nad občinami) je v svojem dopisu z dne 1. aprila 1950 št. 2100/4059 zahteval, »da se ne smejo izdajati potrdila v slovenščini in ne uporabljati dvojezičnih obrazcev, ker je uradni jezik izključno italijanski.« 11. maja 1950 pa je poslal županom omenjenih občin posebno »avtentično« razlago tega ukaza, v kateri je med drugim navajal, da je uporaba slovenščine neobvezna, da ima pomožni značaj in da je podrejen uporabi italijanskega jezika. Zlasti izzivalen je bil tisti del navodila, ki je terjal »da bi moral biti slovenski prevod takoj za uradnim besedilom, in sicer v oklepaju ter s polovico manjšimi črkami, kakor so bile tiste, ki so bile rabljene za italijansko besedilo« (podčrtal pisec). Registri, kartoteke,

tiskovine in obrazci naj bi bili po tej razlagi samo v italijanskem jeziku (iz praktičnih razlogov), razen tega pa naj bi pri dopisovanju z uradi izven občine uporabljali le italijanščino.⁵⁶

Čeravno je celo T. Airey opozarjal v prvem poročilu Varnostnemu svetu OZN, »da mora zavezniška uprava upoštevati demokratična načela glede osnovnih svoboščin in ljudskih pravic, vsebovanih v ustanovni listini OZN in mirovni pogodbi«, ZVU ni razveljavila italijanskega kr. dekreta št. 1796 z dne 15. oktobra 1925, ki je določil za uradni jezik izključno italijanščino (kakor smo videli ga je z citiranim ukazom št. 183 praktično le ponovno uveljavila ob parcialni koncesiji glede zelo omejene uporabe slovenščine v štirih slovenskih občinah), kakor tudi ne člen 122 civilnega postopka z dne 28. oktobra 1940 in člen 137 kazenskega postopka z dne 19. oktobra 1930, ki predpisujeta uporabo italijanskega jezika na sodiščih kot edinega službenega jezika.⁵⁷ Organi zavezniške vojaške uprave so celo pred vojnim sodiščem zahtevali od odvetnika, da govori italijansko. Sicer pa so sodno oblast v anglo-ameriški coni izvajala lokalna sodišča, urejena po sistemu, ki je veljal v Italiji. Prav tako ni bilo nikakršnih resnejših personalnih sprememb. Skratka, če povzamemo splošni cilj te politike, ZVU ni pokazala pripravljenosti razveljaviti vsaj najhujše in najočitnejše diskriminacijske ukrepe fašističnega režima proti Slovincem, njihovim vojnim zaveznikom. Nasprotno, njeno ravnanje, ki je prišlo ustrezno do izraza tudi na drugih območjih (šolskem, kulturnem, gospodarskem in ostalih, ki jih v tem okviru nismo omenili) je omogočalo nadaljevanje pritiska s strani aneksionističnih in nacionalistično usmerjenih elementov proti avtohtonemu slovenskemu prebivalstvu. To diskriminacijsko ravnanje z našim življenjem na Tržaškem je izzvalo ostre proteste v jugoslovanski javnosti. Naša vlada pa je v številnih intervencijah pri ZVU, oziroma britanski in ameriški vladi terjala spoštovanje z mirovno pogodbo zagotovljene narodnostne enakopravnosti na tem spornem območju. Značilno pri tem je še dejstvo, da se tudi po splošnem izboljšanju odnosov med Jugoslavijo in zahodnimi velesilami v politiki ZVU ni ničesar spremenilo. »Zavezniki so po omahujoči politiki v prvem času,« ocenjuje angloameriško politiko v Trstu kasnejši politični svetovalec italijanske vlade pri ZVU de Castro, »rešili naše italijanstvo in mu dovolili, da se svobodno izraža, s čemer so mu ohranili nedotaknjen teren za vrnitev v naročje madrepatrie.«⁵⁸

Do volitev, ki naj bi zamenjale dotedanje dekretirane z izvoljenimi administrativnimi organi, je prišlo šele 12. junija 1949, se pravi štiri leta po angloameriški okupaciji tega področja, oziroma nekaj manj kot po dveh letih, kar je začela veljati mirovna pogodba z Italijo. Osrednji razlog tega nenormalnega odlašanja je bila bojazen angloameriške vojaške uprave, da bi na volitvah zmagala Slovansko-italijanska ljudska fronta. Šele po resoluciji Kominforma, ki je razbila enotnost tega množičnega protifašističnega gibanja, se je ZVU odločila razpisati volitve. Vidalijeva frakcija KP STO se je zdaj v obrekovalni gonji proti Jugoslaviji pridružila tržaškim meščanskim strankam. Vse to je v prej enotno demokratično

fronto vneslo zmedo in resignacijo, kar je seveda bilo vse v prid italijanskim aneksionističnim strankam,⁵⁹ ki se prej niso upale tvegati volilne preizkušnje. Med volilno kampanjo, v kateri so neposredno sodelovali člani italijanske vlade in najvidnejši rimski politični predstavniki,⁶⁰ med njimi predsednik ministrskega sveta A. De Gasperi, ki je v svojem govoru v Trstu 10. junija 1949 (torej dva dni pred volitvami) zagotavljal, »da Italija pričakuje v duhu tristranske izjave vrnitev vsega STO od Timava do Mirne.«⁶¹ Aneksionistične stranke so si prizadevale, da bi vtisnili celotni volilni kampanji nekak plebiscitarni pečat, k čemur naj bi prispevali govori predstavnikov italijanske vlade, kar vse je ustvarilo ozračje psiho-loško-političnega pritiska na tisti del tržaškega prebivalstva, ki je bil proti priključitvi Trsta k Italiji.

24. septembra 1948 je ZVU v ukazu št. 345 objavila predpise za sestavo volilnih imenikov. Na temelju člena 2 tega ukaza so dobile volilno pravico osebe, ki so bile na dan 15. septembra 1947 italijanski državljani in so do 31. decembra 1948 končali 21. leto starosti ter bili vpisani v seznam stalnega prebivalstva ene izmed občin cone A STO,⁶² kar je bilo v nasprotju s členom 6 priloge VI mirovne pogodbe z Italijo, ki pravi, da so državljani STO tisti italijanski državljani, ki so imeli svoj domicil na področju STO 10. junija 1940. To pa pomeni, da vsi, ki so prišli na ozemlje med 10. junijem 1940 in 15. septembrom 1947 ne bi smeli imeti volilne pravice. Praktično so dobili na ta način volilno pravico desetisoči italijanskih beguncev iz Jugoslaviji odstopljenih krajev, medtem ko pa so jo odrekli tistim, ki so morali bežati pred fašizmom iz svojega rodnega kraja v Jugoslavijo in drugam, čeprav so se že vrnili ob koncu vojne. Begunci so volili na posebnih voliščih, ki so bila posebej organizirana v zbirnih taboriščih.⁶³ Jugoslovanska vlada je s protestno noto Varnostnemu svetu OZN z dne 23. oktobra 1948 opozorila, da je bilo ravnanje ZVU (ukaz št. 345) v nasprotju z mirovno pogodbo in da daje ta ukaz volilno pravico osebam, ki so se naselile v Trstu za časa vojne ali po vojni, medtem ko jo jemlje osebam, ki so bile 10. junija 1940 italijanski državljani in imele stalno bivališče na STO, torej polnopravnim državljanom STO, ki so bili prisiljeni se izseliti med vojno iz tega ozemlja zaradi fašističnega terorja.⁶⁴ Volilni imeniki so bili zelo pomanjkljivo sestavljeni, kar med drugim kaže dejstvo, da 16 122 volilnim upravičencem sploh niso mogli dostaviti volilnih potrdil, pri čemer gre v glavnem za osebe, ki so sicer bile še vpisane v sezname stalnih prebivalcev, vendar so že dlje časa bivale v Italiji ali drugod. V tržaški občini je imelo volilno pravico 197 245 oseb. Če to število primerjamo z rezultatom popisa prebivalstva iz leta 1951, ko je imelo v tržaški občini stalno bivališče 272 tisoč oseb, bomo ugotovili da je imelo na volitvah 12. junija 1949 volilno pravico 73 % vsega prebivalstva, kar pomeni da so imele izmed štirih oseb tri volilno pravico, kar je izredno visok volilni odstotek, saj je normalno da ima volilno pravico povprečno okoli 60 % prebivalstva. Izmed 197 245 prebivalcev mesta Trsta, ki so imeli leta 1949 volilno pravico, je bilo rojenih v Tržaški občini 95 001, v drugih občinah cone A 3482, v Italiji 42 220,

v drugih državah 8928, v coni B 14 076 in v občinah Julijske krajine, ki so bile priključene k Jugoslaviji 33 538.⁶⁵

12. junija 1949 so bile volitve v Trstu, oziroma tržaški občini, teden dni kasneje (19. junija) pa v ostalih občinah cone A. Tudi sam volilni postopek je bil diskriminacijski proti Slovincem. V volilnih komisijah za mesto Trst Slovenci skoraj niso bili zastopani, saj so bili med 54 člani in njihovimi namestniki v volilnih komisijah samo trije Slovenci. Na volitvah 12. junija v Trstu so dobile aneksionistične stranke 63,64 % glasov in 40 mandatov, med njimi največ Krščanska demokracija (39,04 % glasov in 25 mandatov), medtem ko pa protianeksionistične stranke 36,36 % glasov in 20 sedežev v občinskem svetu.⁶⁶ Na volitvah v ostalih občinah cone A (19. junija) so z veliko večino zmagale stranke, ki so bile protianeksionistično usmerjene.⁶⁷ Če upoštevamo dejstvo, da so za aneksionistične stranke volili begunci in priseljenci iz Italije, se zdi pač utemeljena ugotovitev protianeksionističnih krogov, da bi bil volilni rezultat, kolikor bi imeli volilno pravico zares samo pravi Tržačani, bistveno drugačen.

2.

Po parlamentarnih volitvah (18. in 19. aprila 1948), na katerih je dobila relativno večino Krščanska demokracija, absolutno pa tako imenovane meščanske stranke,⁶⁸ se je italijanska zunanja politika še tesneje nagnila na zahodne države, predvsem na ZDA.⁶⁹ De Gasperi je štel ameriško pomoč, kakor piše Tarchiani, kot neizogibno potrebno »spričo notranjih razmer in za zagotovitev ozemeljske nedotakljivosti.«⁷⁰ Sodelovanje v okviru Marchallovega plana je sledila vključitev Italije v vojaško Atlantsko zvezo (4. aprila 1949), čeravno je bilo treba pred tem odstraniti nekatere pomisleke drugih držav — udeleženk.⁷¹ Italijanska diplomacija je vztrajala pri vključitvi STO v atlantsko obrambno cono, v kar so ZDA privolile,⁷² razen tega pa je računala, da ji bo to omogočilo ugodno rešitev zunanjepolitičnih problemov, med katere sta sodila na prvo mesto vprašanje Trsta in usoda bivših italijanskih kolonij. Predsednik italijanske vlade De Gasperi je sicer (11. marca 1949) izjavil, da ni moč povezovati italijansko stališče o sodelovanju z zadovoljitvijo italijanskih zahtev glede revizije mirovne pogodbe in STO,⁷³ vendar pa je bila praksa italijanske diplomacije prav nasprotna, kar med drugim ponazarja De Gasperijeva izjava leto dni kasneje (1. marca 1950), ko je v senatu dejal, »da ni moč zagotoviti odkritosrčnega sodelovanja Italije v okviru atlantske pogodbe, dokler ne bo zadovoljivo rešeno tržaško vprašanje.«⁷⁴ Pričakovanje italijanske diplomacije, da bo po enoletnem odlogu dosegla ugodnejšo rešitev kolonialnega vprašanja, se niso izpolnila. Sklep Generalne skupščine OZN (21. novembra 1949) je pustil Italiji le desetletno zaupno upravo Somalije pod nadzorstvom OZN.⁷⁵ Italija je po sedemdesetih letih prenehala biti kolonialna sila. Po tem neuspehu je dobilo vprašanje Trsta za italijansko diplomacijo še bolj akcentuiran prestižni pomen.

Italijanski uradni krogi so vztrajali pri integralni aplikaciji izjave treh vlad z dne 20. marca 1948. To stališče se ni spremenilo po spremem-

bah v zunanjepolitičnih odnosih Jugoslavije (resolucija Kominforma). Tristranska izjava je sicer A. De Gasperiju pomagala do zmage na volitvah, je pa bistveno povečala napetost v jugoslovansko italijanskih odnosih. Ko je prišlo do razcepa med Jugoslavijo in SZ, je bila osnovna skrb italijanske diplomacije, kakor piše A. Tarchiani, ohraniti v preciznem smislu obveznost, ki so jo sprejele zahodne sile z izjavo 20. marca.⁷⁶ »To bi moral biti trenutek,« vrednoti to razpotje bivši predsednik vlade in sedanji senator F. Parri, »ko bi se Italiji vendarle posvetila prava pot. Pretresti bi morala svoj realistični in idealni račun preteklosti, pregledati svoje interese, svoje dolžnosti, svojo prihodnost in oceniti objektivno postavke nasprotne stranke.«⁷⁷ Italijanski odločujoči krogi pa so ravnali docela nasprotno. Zavedali so se, da se vzporedno z izboljšanjem odnosov med Jugoslavijo in zahodnimi državami zmanjšuje vrednost tristranske deklaracije in so si zaradi tega na razne načine prizadevali onemogočiti ukrepe, ki naj bi olajšali naši državi proboj iz izolacije. »Razlog, da se je za leto dni zakasnila gospodarska pomoč ZDA,« piše takratni jugoslovanski ambasador v ZDA S. Kosanović, »jugoslovanskemu gospodarstvu, ki je bilo v težkem položaju zaradi blokade kominformovskih držav, je treba v veliki meri pripisati vplivu in interpretacijam Rima. Takratni italijanski minister za zunanje zadeve grof Sforza je uporabil v Washingtonu vse svoje zveze, vpliv in ugled kot strokovnjak za Evropo in Balkan, da bi prepričal Ameriko, da je to najprimernejši trenutek povezati nudenje gospodarske pomoči Jugoslaviji s pogojem koncesij Italiji,«⁷⁸ kar je bilo tudi pozneje ena izmed konstant italijanske politike do Jugoslavije. Za splošno ilustracijo metod, ki so jih uporabljali italijanski uradni krogi in diplomacija za podpore svojim zahtevam glede STO, je med drugim značilno akceptiranje tudi s strani uradnih krogov⁷⁹ pravne teze takratnega rektorja tržaške univerze E. Cammarate, da s sklenitvijo mirovne pogodbe ni ugasnila italijanska suverenost nad STO.⁸⁰

Jugoslavija je vztrajala pri stališču, da je moč rešiti tržaško vprašanje le na sporazumen način. Ne moremo priznati, je opozoril v svojem govoru v Pulju (10. julija 1949) predsednik vlade FLRJ Tito, nikakršnih enostranskih pravic glede rešitve vprašanja STO.⁸¹ Samo sporazumna rešitev, je izjavil podpredsednik vlade Kardelj (27. decembra 1949) v eks-pozēju pred Zvezno ljudsko skupščino, je lahko v interesu miru in varnosti v tem delu Evrope.⁸² Naša diplomacija si je prizadevala izboljšati splošno vzdušje v odnosih med obema državama, kar bi bilo po njenem mnenju moč predvsem doseči z rešitvijo tistih vprašanj, kjer so bila nasprotja najlaže premostljiva, oziroma si prizadevati za poglobitev sodelovanja na tistih področjih, kjer bi to pomenilo recipročno ugodnost za oba partnerja.

Od začetka leta 1949 se začne v zahodnih prestolnicah postopoma uveljavljati spoznanje, da pri razpravljanju o tržaškem vprašanju ne bo več moč prezreti Jugoslavije. Ameriški dnevnik »New York Times« je 14. aprila 1949 objavil članek, ki med drugim ugotavlja, da so zahodne velesile stalno menjavale svoje stališče v skladu s spremenljivimi zahte-

vami kontinentalne strategije, kar naj bi veljalo tudi za tržaški primer.⁸³ To spremembo je narekoval učinkovit, pogumen odpor Jugoslavije proti agresivnemu pritisku stalinistične birkracije v raznih oblikah: od subverzivne propagande in ekonomske blokade do hladne vojne, ki je čedalje bolj grozila, kakor vrednoti to obdobje predsednik Tito, da se bo spremenila v oborožen spopad na mejah naše države.⁸⁴ Zdaj se je pokazalo, da so zahodne velesile s tristransko izjavo same sebe spravile v težaven položaj. V zvezi s tem je opozoriti na značilno dejstvo, da je do tristranske deklaracije prišlo že v obdobju stopnjevanega Stalinovega pritiska na Jugoslavijo. SZ je demonstrativno umaknila svoje vojaške strokovnjake iz naše države 18. marca 1948, se pravi dva dni preden je G. Bidault razglasil v Turinu zahodni predlog za modifikacijo mirovne pogodbe z Italijo. Spričo italijanskih notranjih razmer in nenehnih sistematičnih intervencij italijanske diplomacije in političnih krogov so zahodne velesile kljub bistveno spremenjeni zunanjepolitični konstelaciji še naprej »salomonsko« formalno potrjevale tristransko deklaracijo, vendar z dostavkom, da bi bil najbolj prikladen način za rešitev tržaškega vprašanja neposreden sporazum med Jugoslavijo in Italijo. Med razgovori marca leta 1949, ki jih je imel v Washingtonu takratni italijanski zunanji minister C. Sforza z zunanjimi ministri zahodnih velesil, je bila prvič omenjena ta nova koncepcija.⁸⁵

Ta delna sprememba v stališču zahodnih velesil je prisilila italijansko diplomacijo, da odstopi od svojega prejšnjega apriorističnega stališča, da je moč rešiti tržaško vprašanje le z enostransko in integralno uveljavitvijo izjave 20. marca 1948. Toda koncesije, v katere so bili pripravljene privoliti italijanski uradni krogi so bile skrajno pičle. Med razgovori z jugoslovanskim poslanikom v Rimu 11. februarja 1950 je C. Sforza zahteval priključitev vsega obalnega pasu v obeh conah.⁸⁶ Italija je bila pripravljena le na nekaj nepomembnih ozemeljskih koncesij v prid Jugoslavije v notranjem predelu internacionalnega področja. V zameno pa je nudila sklenitev raznih dogovorov za razširitev gospodarskega sodelovanja, razen tega je bila pripravljena zagotoviti Jugoslaviji tudi olajšave pri uporabi tržaškega pristanišča, glede carin in železniškega tranzita. To stališče je podrobno obrazložil zunanji minister C. Sforza v svojem govoru 6. aprila 1950 na sedežu Inštituta za proučevanje mednarodne politike v Milanu. Italija sicer ne šteje, je med drugim izjavil, tristranske izjave za diktat, ki bi se mu morala Jugoslavija pasivno podrediti; vztrajal pa je, da mora biti ta deklaracija izhodišče za morebitni sporazum, pri čemer je izrazil pripravljenost, da bi neposredni sporazum vseboval modifikacije meje v interesu lokalnega prebivalstva, ukrepe za poživitev gospodarskega in drugega sodelovanja med obema državama ter režim prostega pristanišča na širših temeljih, kakor je bilo to urejeno s prilogo VIII mirovne pogodbe.⁸⁷ V nekaj besedah, italijanski zunanji minister je predlagal gospodarske sporazume kot kompenzacijo za privolitev Jugoslavije v italijansko koncepcijo ozemeljske rešitve vprašanja STO. Predlog C. Sforze je temeljil na tristranski izjavi, oziroma »na nujnosti«, kakor je sam pojas-

njeval 22. aprila 1950 v poslanski zbornici, »da ostanejo v veljavi nameni tristranske izjave.«⁸⁸ »Jugoslavija je vedno pripravljena reševati sporna vprašanja z Italijo na sporazumni osnovi,« je komentiral govor C. Sforze časnik »Borba« 11. aprila 1950, »vendar jugoslovanska cona STO pri tem ne pride v poštev, kar je treba enkrat za vselej poudariti.« »Ekonomske in drugi sporazumi so ena stvar,« je pojasnjujoč stališče jugoslovanske vlade izjavil maršal Tito (28. aprila 1950), »vprašanje ozemlja pa drugo. S svojim nastopom me je Sforza še bolj prepričal, da za sedaj tržaško vprašanje ni aktualno, kajti postavil je take pogoje, da na njihovi podlagi ne moremo voditi neposrednih razgovorov.«⁸⁹ Že pred tem so jugoslovanski odgovorni državniki večkrat opozorili, da naša država ne more privoliti v rešitev, ki bi bila slabša od tiste leta 1946.⁹⁰ Kompromisna rešitev bi bila lahko le taka, ki seveda ne bi poslabšala obstoječega statusa quo in bi temeljila na taki rešitvi ozemeljskega vprašanja STO, katera bi upoštevala kot izhodišče etnično ravnotežje, se pravi, da ne bi ostalo izven narodnostnih meja več Slovencev, oziroma Hrvatov, kakor Italijanov na tistem delu ozemlja, ki bi v smislu take rešitve pripadlo Jugoslaviji. Naša vlada je menila, da bi bil sporazum pod enakopravnimi pogoji, kakor je izjavil podpredsednik E. Kardelj, boljši kot mirovna pogodba, predvsem zato, ker bi bil tak sporazum pomemben prispevek k utrditvi miru v tem delu Evrope in razvoju miroljubnega sodelovanja med Italijo in Jugoslavijo.⁹¹ Jugoslavija je razen tega zagovarjala stališče, da odprta vprašanja ne bi smela biti razlog za poslabšanje medsebojnih odnosov, marveč da bi si bilo treba kljub temu prizadevati za sodelovanje na drugih toriščih.⁹²

»Perspektiva rešitve tržaškega vprašanja z razdelitvijo STO,« je pisal pariški Le Monde, »je izzvala hude proteste v Rimu, ki je zahteval, da dobi vse STO v skladu s predlogom, ki so ga objavili pred dvema leti.«⁹³ Italijanska vlada je po govoru C. Sforze 8. aprila 1950 v Milanu zavzela še bolj nepomirljivo stališče. A. De Gasperi je na sestanku ministrskega sveta govoril, kakor piše G. Andreotti (takratni podsekretar v predsedstvu vlade), o možni odpovedi pogodbe o Atlantski zvezi, kolikor ne bi bili zavezniki pripravljene v imperativni obliki posredovati pri Titu.⁹⁴ Zunanji minister C. Sforza pa je v govoru v senatu (26. maja) izrecno poudaril, da temelji italijanska politika glede rešitve tržaškega vprašanja na izjavi 20. marca in »da Italija glede cone B nikoli ne bo privolila v transakcijo, ki bi žrtvovala nov del italijanskega življa.«⁹⁵ Razprava o tržaškem vprašanju v italijanskem parlamentu je bila povod za žolčne šovinistične izpade proti Jugoslaviji. Demokristjanski poslanec Bartole je celo predložil, da bi prekinili diplomatske odnose z Jugoslavijo, dokler ne bi rešili tržaškega vprašanja v smislu italijanskih zahtev. Ta nacionalistična gonja je bila inscenirana predvsem z namenom, da bi vplivala na zahodne velesile. »V zgodovini,« je izjavil italijanski ministrski predsednik A. De Gasperi 3. maja 1950 v senatu, »velja tudi izjava (tristranska — op. pisca) in italijanska vlada bo storila vse, da bo veljala.«⁹⁶

Po neuspelem manevru italijanske diplomacije (predlog C. Sforze 8. aprila 1950), da bi z minimalnimi, nepomembnimi koncesijami dosegla privolitev Jugoslavije v uresničitev tristranskega predloga, so si italijanski uradni krogi prizadevali z neposrednimi stiki doseči v Parizu, Londonu in Washingtonu potrditev »veljavnosti« tristranske izjave. Kakor njega dni S. Sonnino glede londonskega pakta tako je A. De Gasperi vztrajal pri integralni aplikaciji tega enostranskega predloga, pri čemer se je kot S. Sonnino in njegovi nasledniki skliceval na notranje razmere, ki so igrale prvorazredno vlogo v tej diplomatski strategiji permanentnega političnega pritiska. Po razgovorih med francoskimi in italijanskimi državniki v Santa Margheriti (od 12. do 14. februarja 1951) je bila s francoske strani potrjena tristranska deklaracija, vendar je francoski premier R. Pleven hotel vnesti v uradno sporočilo namig na jugoslovansko-italijanske neposredne razgovore, kar bi izzvenelo kot oslabitev tristranske izjave, čemur se je A. De Gasperi s težavo izognil.⁹⁷ Tudi med obiskom A. De Gasperija in C. Sforze v Londonu (13. in 14. marca 1951) sta italijanska državnika po razgovoru s C. Atlejem in H. Morrisonom le z velikim trudom dosegla potrditev trojne deklaracije.⁹⁸ Uradno sporočilo o razgovorih (15. marca 1951) pravi, »da je bila z britanske strani potrjena tristranska izjava, hkrati pa izraža upanje za rešitev tržaškega vprašanja na sporazumen način z Jugoslavijo.«⁹⁹ Italijanski vladi je sicer po razgovorih na najvišji ravni v Parizu in Londonu (ameriško potrditev so dosegli že po diplomatski poti 22. februarja 1951)¹⁰⁰ uspelo vnovič oživitvi tristransko deklaracijo, vendar je bil to bolj formalen uspeh. V zahodnih prestolnicah se je namreč začelo, čeravno zelo počasi in z mnogimi mentalnimi pridržki, uveljavljati treznejše vrednotenje, da je moč doseči kompromisno rešitev tržaškega vprašanja le na način, ki bi upošteval tudi interese Jugoslavije. To pa še ni pomenilo kvalitetne spremembe dosedanje pristranske politike v korist Italije glede reševanja tržaškega vprašanja.

Italijanska diplomacija in uradni krogi so si predvsem prizadevali paralizirati praktično uveljavitev teh razmeroma realističnejših koncepcij zahodnih velesil s sklicevanjem na notranje razmere, ki onemogočajo italijanski vladi privoliti v kakršno koli rešitev, ki ne bi bila v skladu z izjavo 20. marca 1948. Vladni tisk je aktivno sodeloval v šovinistični kampanji, ki je dosegla vrhunec v člankih, objavljenih od 2. do 7. julija 1951 v vplivnem milanskem časniku »Il nuovo corriere della Sera«. Gre za anketo E. Grazzinija o razmerah v coni A STO, v kateri ostro napada politiko ZVU. 13. marca 1951 je namreč generala T. Aireyja, ki je bil znan kot vnet zagovornik tristranske deklaracije, zamenjal general J. Winterton (skupaj z Aireyjem sta bila odpoklicana tudi politični svetovalec J. Sullivan in general za civilne zadeve Eddelman) za katerega se je zdelo, sodeč po nekaterih njegovih prvih postopkih, da bo vodil objektivnejšo, manj italofilsko politiko. Osrednja tarča napadov milanskega časnika je bil sklep ZVU, ki je odvzel kasacijskemu sodišču v Rimu pristojnost presojanja sklepov sodišč v coni A STO, češ da je to v nasprotju z »duhom

tristranske deklaracije«. Pisanju tega časnika, ki je veljal za poluradno glasilo italijanskega zunanjega ministrstva (v njem je objavljala članke tudi C. Sforza), so sledile interpelacije v italijanskem parlamentu, na katere je odgovoril ministrski predsednik A. De Gasperi 11. julija 1951. V svojem govoru je, pojasnjujoč stališče vlade, izjavil, »da je tristranska izjava neomajno izhodišče za rešitev tržaškega vprašanja,« in poudaril, »da je internacionalna rešitev za Trst, posebno pa izključitev zahodne Istre do Pulja, ki je povzročila nezaceljivo rano, za Italijo nesprijemljiva.«¹⁰¹ Revizionistične zahteve predsednika italijanske vlade na ozemlja, ki so bila z mirovno pogodbo odstopljena Jugoslaviji, so dale novo vzpodbudo šovinistični gonji, v kateri so prednjačile razne iredentistične organizacije v Italiji.¹⁰² Ekstremistični nazori italijanske vlade so potrdili pravilnost jugoslovanskega stališča, da je spričo z nacionalističnimi predhodki zastrupljenega ozračja bolje reševanje tržaškega vprašanja odložiti. Maršal Tito je v svojem govoru 13. julija 1951 v Titogradu pozval na zmernost in obsodil protijugoslovansko gonjo v Italiji.¹⁰³

Značilno je, da se je večina protijugoslovanskih kampanj začela s kako izjavo odgovornega uradnega predstavnika, čemur je sledil širok odmev v tisku v raznih odtenkih, v skladu pač s politično usmerjenostjo posameznega lista. Tudi časniki, ki so bili glasniki vladne politike, so pri tem grobo potvarjali dejstva in dajali ob takih priložnostih na svojih straneh možnost objavljanja obrekovalnih člankov raznim osebam, ki so bile kompromitirane zaradi sodelovanja s fašizmom (vojaški poveljniki, publicisti). Eden izmed takih primerov je bil tudi članek v uradnem demokristjanskem glasilu *Il Popolo* 1. septembra 1951, v katerem na skrajno umazan način potvarja osvobodilno borbo jugoslovanskih narodov in skuša dokazati nekakšno »humanitarno poslanstvo italijanske okupacijske vojske v naši državi.«¹⁰⁴ Kampanja je zavzela tak obseg, da je bila naša vlada prisiljena s protestno noto (8. septembra 1951) opozoriti italijansko vlado, »da bi bilo v korist izboljšanja odnosov med obema državama, če bi italijanska vlada opredelila svoje stališče do Jugoslavije in do nerešenih vprašanj, ki obstajajo med obema državama tako, da to stališče ne bi nudilo podpore protijugoslovanski gonji in večanju napetosti med obema državama.«¹⁰⁵ Italijanski uradni krogi so računali, da jim bo permanentna gonja proti Jugoslaviji olajšala izvedbo njihovih načrtov glede rešitve tržaškega vprašanja. Bila je nekakšen uvod v obisk ministrskega predsednika A. De Gasperija v Washingtonu (od 24. do 26. septembra 1951), ki je po demisiji C. Sforze (21. julija 1951) prevzel tudi vodstvo zunanjega ministrstva. Italijanski uradni krogi so se slednjič morali sprijazniti z dejstvom, da je v spremenjenih razmerah nerealno pričakovati integralno izpolnitev tristranske izjave, ki je zagotavljala vso tržaško področje Italiji. Med razgovori v Washingtonu sta A. De Gasperi in A. Tarchiani, kakor piše slednji, vztrajala da bi prišlo do rešitve »na etnični osnovi s kompenzacijami med vzhodnim delom cone A in obalnim delom cone B«¹⁰⁶ Značilno je, da uradno sporočilo o razgovorih ne omenja tristranske izjave, marveč samo, »da bi morala

rešitev tržaškega vprašanja upoštevati legitimne zahteve italijanskega naroda.«¹⁰⁷ Ko je poročal o svojem potovanju v ministrskem svetu, je A. De Gasperi izjavil, da si je predvsem prizadeval preprečiti, da bi Američani pustili proste roke Angležem glede rešitve tržaškega vprašanja.¹⁰⁸ Sicer pa je bil glavni namen De Gasperijeve akcije v Washingtonu pridobiti si ameriško podporo za svoje predloge glede rešitve STO, ki jih naj bi potem uresničili z ameriškim pritiskom na Jugoslavijo, kakor si je to zamišljala italijanska diplomacija. 5. oktobra 1951 pa je v poslanski zbornici A. De Gasperi izjavil, »da pomeni priznanje legitimnih italijanskih interesov« verjetno odločilni korak za bodoči razvoj.¹⁰⁹

4.

Eden izmed bistvenih elementov jugoslovanske politike pri reševanju tržaškega vprašanja je bil, da si je treba prizadevati predvsem za rešitev, ki bi jo dosegli z neposrednim sporazumom med obema sosednjima državama (do skoraj vseh direktnih stikov je prišlo na jugoslovansko pobudo), ker bi po mnenju naše države s tako metodo dosežena rešitev omogočila v bodočnosti navezavo splošnega plodnega medsebojnega sodelovanja. Jugoslovanska diplomacija je predlagala metodo postopne poti, da bi s preliminarno rešitvijo tistih problemov, pri katerih so bila nasprotja najlaže premostljiva, ustvarili potrebni minimum medsebojnega zaupanja, ko bi se bilo moč perspektivno lotiti tudi osrednjega spornega problema. Glede ozemelske rešitve tržaškega vprašanja pa je ravnanje naše diplomacije temeljilo na stališču, »da izjava 20. marca 1948 ne more biti osnova za sporazum, kakor tudi ne jugoslovanska zahteva, da se priključi vse tržaško ozemlje Jugoslaviji in da je treba zato najti tretjo rešitev, ki bi temeljila na realistični oceni položaja ob recipročnem upoštevanju interesov obeh strani.« Pripravljena je bila sprejeti kot racionalno solucijo tudi internacionalizacijo ozemlja, ki bi stvarno zagotovila enakopraven vpliv obeh držav na STO (o čemer bomo razpravljali kasneje), vendar pa je menila, da bi bila spričo napetega splošnega vzdušja na spornem področju najprimernejša rešitev z razdelitvijo, kakor je to tudi razložil takratni podsekretar v zunanjem ministrstvu L. Mates takratnemu italijanskemu poslaniku E. Martinu.¹¹⁰ Taka solucija pa bi morala po jugoslovanskem mnenju upoštevati dejstvo, da je STO na jugoslovanskem etničnem področju (tri četrtine ozemlja je bilo strnjeno naseljenega s slovenskim in hrvaškim prebivalstvom), da je italijanska večina izolirana, medsebojno nepovezana v Trstu in nekaterih drugih obmorskih mestih, da je v Trstu in coni A močna slovenska manjšina in da je zaradi vsega tega možna le rešitev, ki bi temeljila na razdelitvi in ki bi hkrati upoštevala etnično ravnovesje s tem, da bi le-to ne smelo poslabšati statusa quo. Razen tega je Jugoslavija vztrajala, da je treba zagotoviti pravice jugoslovanske manjšine na področjih, ki bi prišla pod Italijo, in jugoslovanske gospodarske interese v Trstu.

Do prvih neposrednih stikov (izrecno bi se želel omejiti, da je rekonstrukcija teh, kakor tudi naslednjih pogajanj zgolj fragmentarna in temelji na bistvenih doslej znanih javno publiciranih virih in nekaterih ustmenih informacijah) je prišlo konec maja leta 1951 med tamkajšnjim jugoslovanskim ambasadorjem Jožetom Brilejem in italijanskim ambasadorjem T. Galaratti-Scottijem,¹¹¹ na katerih je italijanski predstavnik vztrajal pri stališču, ki ga je razložil že zunanji minister C. Sforza 8. aprila 1950 v Milanu. Neposredna sondiranja so se nadaljevala z neuradnimi razgovori v Rimu (od 18. do 30. julija 1951) med italijanskim pooblaščencom, sicer italijanskim ambasadorjem pri Vatikanu A. Soragno in jugoslovanskim pooblaščencom ambasadorjem M. Ristićem, do katerih je prišlo na sugestijo C. Sforze v razgovoru z našim poslanikom v Rimu M. Ivekovičem (30. marca 1951). Naš predstavnik je zagovarjal koncepcijo, da pride v poštev le rešitev na osnovi etničnega ravnovesja, ki ne bi poslabšala statusa quo, medtem ko je italijanski sobesednik izhajal iz hipoteze, »da ima Italija Trst in cono A že tako v žepu« ter se bil praktično pripravljen pogajati le o usodi jugoslovanske cone STO, kar se je v bistvu skladalo z De Gasperijevim predlogom leto dni poprej (julija leta 1950), ko je predlagal pogajanja z Jugoslavijo glede modusa vivendi v coni B. Bolj realistični je bil tisti del razgovorov med M. Ristićem in M. Soragno, ko sta načela na drugem sestanku vprašanje recipročne avtonomije, kar je bila ena izmed osrednjih tem tudi na zadnjih dveh sestankih. Takratni italijanski zunanji minister C. Sforza podrobno opisuje potek teh razgovorov, vendar je bilo z jugoslovanske strani poudarjeno, da njegove navedbe niso ravno točne in popolne.¹¹² Razgovori niso mogli uspeti, ker Italija ni bila pripravljena na nikakršno stvarno popuščanje v primerjavi s tristransko deklaracijo. Iz istih razlogov niso dosegli zblizanja stališč tudi v razgovorih med L. Matesom in E. Martinom poleti 1951 na Bledu.

V tej zaupni izmenjavi mnenj so skušali z jugoslovanske strani ugotoviti, kakšne so možnosti za dosego kompromisa v glavnem na temelju obstoječe razdelitve na dve coni, pri čemer so bile predložene tri alternative: razdelitev STO ob obstoječi demarkacijski črti; ista razdelitev ob avtonomiji vsakega dela STO in razdelitev z manjšimi korekturami demarkacijske črte: Jugoslavija bi dobila slovenske predele v coni A, Italija pa Koper in Trst s kopensko zvezo in možnostjo tranzita.¹¹³ Med vsemi temi stiki, kakor smo že parcialno omenili, ni prišlo do nikakršnega napredka, ker je zahtevala Italija na temelju tako imenovane »nepretrgane etnične črte« (o kateri pa bomo še podrobneje razpravljali) vso obalo v obeh conah, medtem ko je bila pripravljena odstopiti Jugoslaviji le nekoliko iz vseh vidikov nepomembnega ozemlja v notranjosti. Tudi med razgovori A. Bebler – G. Guidotti v Parizu (od 21. novembra 1951 in z raznimi presledki do 8. januarja 1952) je italijanska diplomacija vztrajala pri soluciji, ki bi ji zagotovila ves obalni pas, razen tega pa še Buje, kar je G. Guidotti argumentiral s sklicevanjem na tezo, »da zaledje pripada mestom«. Jugoslavija je predložila, zagovarjajoč stališče, ki bi upoštevalo etnično ravnovesje in enakovrednost medsebojnih kompenzacij, razen alternativ (ki

smo jih že omenili), še dva nova načrta: prvi, ki bi zagotovil Jugoslaviji izhod na morje na področju Škednja in Žavelj, kar bi omogočilo ozemeljske koncesije Italiji v coni B ter drugi o skupni jugoslovansko-italijanski upravi, kondominiju, vendar sta bili obe sugestiji z italijanske strani docela zavrženi, pri čemer so se na italijanski strani sklicevali razen na notranje razmere, ki naj bi po njihovem mnenju onemogočale odstopanje od predloženih italijanskih zahtev, dalje še na administrativne, prometne in ekonomske argumente (ob stališču, da cona A sploh ne pride v poštev za razpravljanje), medtem ko so etnične razloge upoštevali le tam, kjer so bili v italijanski prid (italijanska večina v obmorskih mestecih), drugje pa zanikali njihov pomen (narodnostna mešanost Trsta, etnično docela slovenski koridor med Trstom in Tržičem, popolnoma etnično jugoslovansko zaledje v obeh conah itd.). Pripravljeni pa so bili na eventualne gospodarske koncesije Jugoslaviji v Trstu. Italijanska diplomacija je namreč napačno računala, da čas dela zanjo in da bo lahko v prihodnosti dosegla ugodnejše rešitve, kakor so jih vsebovale omenjene jugoslovanske pobude. Neposredni stiki med obema državama so se sicer še nadaljevali v prvi polovici leta 1952 med našim ambasadorjem v Londonu J. Brilejem in italijanskim ambasadorjem T. Galaratti-Scottijem ter med jugoslovanskim ambasadorjem A. Beblerjem in italijanskim opazovalcem pri OZN G. Guidottijem v New Yorku,¹¹⁴ vendar brez uspeha. Ko vrednoti to obdobje neposrednih stikov, ki so trajali od maja 1951 pa do januarja 1952 (v Londonu, Rimu, Parizu in New Yorku), piše A. Bebler, »da so jugoslovanski predstavniki na teh razgovorih (J. Brilej, M. Ristić, A. Bebler) izjavil pripravljenost vlade FLRJ, da odstopi Italiji vso cono z manjšimi popravki conske meje v korist Italije (po zadnjem predlogu vključujoč tudi mesto Koper), vendar pa to ni zadovoljilo italijanske strani.«^{114a}

Italijanski predlog o tako imenovani kontinuirani etnični črti naj bi zagotovil ozemeljsko povezavo izoliranih italijanskih etničnih otokov v obeh conah. To pa pomeni, da bi morala tako potegnjena črta sekati jugoslovansko etnično ozemlje, saj naš živelj dosega v širokih pasovih do morja in obkroža mesta. Etnična črta, ki bi hotela ločiti te italijanske izolirane otoke od etnično jugoslovanskega ozemlja bi torej morala potegniti polkroge. Vsa obala od Tržiča do Trsta je kompaktno naseljena s Slovenci (občina Devin-Nabrežina);¹¹⁵ etnična črta bi sekala tržaška predmestja, v katerih je po popisu iz leta 1910 večina Slovencev, ter izolirala središče mesta, ki je imelo italijansko večino,¹¹⁶ z vseh strani. Druga taka črta bi potekala okoli mesta Milje. Enak je bil položaj v coni B, kjer je bilo italijansko prebivalstvo skoraj vse osredotočeno v obmorskih mestecih.¹¹⁷ Italijanski predlog o »kontinuirani etnični črti« pa je bil tudi v nasprotju z načelom etničnega ravnotežja, ki so ga sprejeli na mirovni konferenci kot izhodišče za razmejitev med Jugoslavijo in Italijo. »Pri reševanju STO«, je poudaril podpredsednik E. Kardelj v ekspoziciji pred Zvezno ljudsko skupščino, »pa ravnajo nasprotno. O teoriji etničnega ravnotežja ni več sledu. To je pozabljeno iz preprostega razloga, ker na

primer skupno število vseh Italijanov v coni B predstavlja daleč manjše število kot je Jugoslovancev v samem mestu Trstu.¹¹⁸ Na temelju italijanskega predloga bi dobila Italija dve tretjini površine STO z vsemi mesti, morsko obalo, se pravi poleg področij, kjer je živel italijanska etnična skupina še področja s pretežno jugoslovanskim prebivalstvom in docela etnično jugoslovanskim prebivalstvom.¹¹⁹ Praktično bi to pomenilo, če vzamemo za podlago štetje iz leta 1910, da bi predložena italijanska rešitev pustila izven nacionalnih meja minimalni odstotek Italijanov (nekaj odstotkov) in več kot 70 odstotkov Jugoslovancev na STO izven nacionalnih meja.

Italijanske zahteve po priključitvi praktično vsega STO so onemogočale najti izhodišče, na katerega bi se bilo moč opreti pri iskanju kompromisne rešitve na osnovi ozemeljske razdelitve. Jugoslovanski predlog o kondominiju, oziroma skupni jugoslovansko-italijanski upravi na STO, je, kakor je izjavil predsednik Tito (1. marca 1952), »predstavljal zelo širok okvir za razne kombinacije in bi mogel ob dobri volji italijanske vlade služiti kot osnova, da bi se našla rešitev.«¹²⁰ Kondominij je bil ena izmed mnogih variant, da bi uresničili osnovno zamisel o Trstu kot nevtralnem ozemlju, ki ne pripada niti Jugoslaviji, niti Italiji. »Po jugoslovanskem mnenju,« je pisal takratni jugoslovanski podsekretar za zunanje zadeve A. Bebler, »taka rešitev ustreza bolj kot določbe mirovne pogodbe, ker namesto mednarodnemu organu daje upravo dvema sosednjima državam. Razen drugih prednosti z jugoslovanskega stališča ima kondominij tudi to prednost, da nudi Jugoslaviji potrebna jamstva, da se ne bi na vsem STO ponovilo tisto, kar se je v zadnjih nekaj letih zgodilo v coni A, se pravi, postopno priključevanje k Italiji.«¹²¹ Bistvo jugoslovanskega predloga je bila zamisel o alternativnih guvernerjih, ki bi jih izmenoma za obdobje treh let imenovali Jugoslavija in Italija tako, da bi bil takrat, ko bi bil guverner Jugoslovane, viceguverner Italijan in obratno. Načelnika varnostne službe bi izbrali obe državi sporazumno med državljani neke tretje države.

Izvedba te zamisli bi bila lahko (po mnenju jugoslovanske vlade) tisti instrument, ki bi prispeval k odstranitvi krivic nasilne denacionalizacije jugoslovanskega življa na tem področju, se pravi, da bi lahko skupna uprava s svojim nepristranskim ravnanjem omogočila, da bi v določenem času odstranili posledice administrativnih in drugih ukrepov, ki so bili preračunani na politično in gospodarsko izrinjenje Slovencev in Hrvatov na tem področju, zavrli infiltracijo tujih elementov in z vsem tem tudi zagotovila zares demokratično samoupravo tržaškega prebivalstva. Ustvaritev kondominija ne bi pomenila, da bi imeli Italija in Jugoslavija namen vsiliti neki sistem ali upravo v Trstu.¹²² Naloga guvernerja bi se po jugoslovanski koncepciji omejila le na to, da bi zagotovil spoštovanje določb stalnega statuta glede suverenosti in nedotakljivosti področja in še posebej glede enakopravnosti in demokratičnosti v notranji ureditvi. Jugoslovanski predlog je izhajal iz stališča čim bolj vsestransko zagotoviti samovlado prebivalstva, enakopravnost Jugoslavije in Italije na spornem področju,

kakor tudi odstraniti vse tiste elemente, ki bi utegnili rušiti to ravnovesje. Ustvaritev takega položaja pa bi omogočila, da bi lahko tržaško prebivalstvo po določenem obdobju svobodno odločilo o svoji državni pripadnosti. Razen tega bi jugoslovansko-italijanski kondominij na tržaškem ozemlju zagotovil enakopravno izkoriščati tržaško pristanišče, kar ne bi pritegnilo le jugoslovanskega prometa, marveč bi tudi ustvarilo več možnosti za razmah tržaške trgovine in industrije. Jugoslavija ni mogla privoliti v enostavno uveljavitev določb mirovne pogodbe, ker je prišlo po 15. septembru 1947 do mnogih ukrepov, ki so enostransko zagotovili odločilen italijanski vpliv v coni A, kar je seveda bistveno spremenilo položaj na spornem območju.

Italijanska diplomacija je zavrnila predlog o kondominiju. Italijanski ministrski predsednik A. De Gasperi je 25. februarja 1952 v Lisboni, kjer se je udeležil zasedanja Atlantske zveze, med drugim izjavil, da bi izpolnitev tega predloga zaostрила notranja nasprotja na STO in da je treba iskati rešitev na temelju tristranske izjave.¹²³ Italijanska diplomacija se je še bolj oprijela stare metode pritiska na zaveznike, ki naj bi posredovali v Beogradu v smislu italijanskih zahtev. Po njenem mnenju brez odločne intervencije zaveznikov ni bilo moč doseči napredek pri reševanju tržaškega vprašanja, kar je A. De Gasperi, kakor piše G. Andreotti, tudi jasno povedal angleškemu in ameriškemu zunanjemu ministru.¹²⁴ Da bi popravila neugoden vtis, ki ga je napravilo v svetovni javnosti italijansko aprioristično zavračanje jugoslovanskih pobud, je italijanska vlada 11. marca 1952 predložila rešitev tržaškega vprašanja s takojšnjim plebiscitom pod nadzorstvom nevtralnih sil na vsem STO. V utemeljitvi odklonitve tega predloga je jugoslovanska vlada (Aide memoire 28. marca 1952) izjavila, da bi bilo moč izvesti plebiscit na STO samo pod pogojem, če bi pred tem popravili krivice storjene jugoslovanskemu življu med italijansko upravo. To normalizacijo bi bilo moč doseči v obdobju 15 let, med katerimi bi bilo STO pod skupno upravo Italije in Jugoslavije. Jugoslovanska vlada torej ni načelno zavrnila italijanskega predloga, vendar je postavila pogoj, da je treba pred izvedbo plebiscita ustvariti na spornem področju položaj, kakršen je bil leta 1918, se pravi pred začetkom italijanskega asimilacijskega pritiska nad našim življem. Zahtevati plebiscit v razmerah, ko so bili še vedno veljavni diskriminacijski zakoni proti Slovencem in ukrepi, ki so zagotovili izključni vpliv Italije v coni A, v kateri je živela velika večina prebivalstva STO, je pomenilo spremeniti to sicer v glavnem demokratično metodo za reševanje spornih vprašanj v njeno nasprotje. Italijanska vlada sploh ni odgovorila na jugoslovanski predlog za izvedbo plebiscita po poprejšnji pripravljalni dobi, vendar je bilo iz poznejših izjav italijanskih uradnih predstavnikov razvidno, da ga absolutno zavrača.¹²⁵

5.

Neposrednih razgovorov italijanska diplomacija ni vrednotila kot poizkus, da bi z medsebojnim popuščanjem našli osnovo za kompromisno rešitev, marveč za način, s katerim bi bilo nemara moč doseči (ob nepo-

sredni podpori ZDA in drugih zahodnih sil), da Jugoslavija privoli v minimalno modificirano tristransko izjavo. ZDA in Velika Britanija sta sicer vzpodbujali direktne stike med neposredno prizadetima Jugoslavijo in Italijo, vendar pa so bile njune intervencije bolj »energične« v Beogradu, kakor pa v Rimu. Zahodne sile so namreč v glavnem sprejele italijansko koncepcijo razdelitve tržaškega ozemlja, kar je seveda neposredno vzpodbujalo Italijo k maksimalizmu in nepopustljivosti. Razen tega pa je bila že takrat, kakor se zdi, v toku akcija tudi za formalno enostransko priključitev cone A k Italiji (kasnejši dvostranski predlog z dne 8. oktobra 1953). To omahovanje med stvarnejšo politiko, ki so jo narekivale spremenjene razmere, in podporo brez rezerv Italiji, je italijanska diplomacija spretno izkoriščala v svoj prid, saj je napravila iz tržaškega vprašanja ključni problem svoje notranje in zunanje politike. Povezovala ga je z rešitvijo drugih perečih zunanjepolitičnih problemov, pri čemer je bila izpolnitev »tristranske obljube« cena, ki so jo italijanski uradni krogi terjali za svoje lojalno sodelovanje v Antlantski zvezi in drugih zahodnih diplomatskih načrtih in akcijah. »Posledica vsega tega je bila, da se reševanje tržaškega vprašanja,« kakor je izjavil predsednik Tito skupini ameriških novinarjev 11. marca 1952, »ni premaknilo niti za milimeter naprej in da so se odnosi med obema državama poslabšali.«¹²⁶

Že od marca 1951, kakor navaja G. Cesare, so zahtevale tržaške aneksionistične stranke pod vplivom istrskih beguncev spremembo statusa quo, kar je pripeljalo do neredov 20. marca 1952.¹²⁷ Ob četrti obletnici tristranske deklaracije je namreč »Comitato di difesa per l'italianità di Trieste e del'Istria« (ustanovljen je bil na pobudo G. Bartolija, takratnega tržaškega župana, 4. marca 1952) organiziral v gledališču Verdi zborovanje, ki mu je (kar je značilno) predsedoval R. Carrobio, takratni šef italijanske misije v Trstu.¹²⁸ V svojem govoru ob tej priložnosti je G. Bartoli obtožil Angloameričane za »dvojno igro«. Množica, ki se je zbrala pred gledališčem, je nato odšla na trg Unità, kjer je prišlo do spopadov s policijo, razen tega pa so demonstranti razbili neki angleški klub in napadli sedež Fronte za neodvisnost. Naslednji dan (21. marca 1952) je aneksionistično usmerjena sindikalna organizacija »Camera del Lavoro« razglasila splošno stavko, 22. marca pa so se neredi nadaljevali. Demonstracije so organizirale s soglasjem Rima aneksionistične stranke ob polni podpori neofašističnih elementov. 24. marca 1952 je takratni britanski zunanji minister A. Eden v Spodnji zbornici izjavil, da je bila demonstracija fašističnega izvora in da je bila akcija policijskih organov ZVU upravičena. »Zaradi bojazni novih independentističnih poizkusov,« je pojasnjevala stališče Rima poluradna revija *Relazioni internazionali*, »je bilo umestno intervenirati z ljudsko manifestacijo.«¹²⁹ Te inscenirane demonstracije, ki naj bi po zamisli italijanskih uradnih krogov in aneksionističnih elementov v Trstu drastično opozorile zahodne velesile na njihovo obljubo z dne 20. marca 1948, je italijanska diplomacija nato vsestransko izkoristila za diplomatske intervencije v Washingtonu in Londonu, s katerimi je hotela doseči sprejem ukrepov, ki naj bi docela zagotovili italijanski vpliv v coni A. Mini-

strski predsednik A. De Gasperi je celo zagrozil, da se bo Italija umaknila iz razgovorov o enotni evropski vojski,¹³⁰ kolikor ne bi ustregli njenim zahtevam.

Prva koncesija Italiji po neredih 20. marca je bil ukaz št. 51 z dne 26. marca 1952, s katerim je ZVU raztegnila veljavnost predpisov za italijanske administrativne volitve na cono A STO in določila, da bodo volitve v Trstu 25. maja 1952, se pravi isti dan kot v italijanski republiki.¹³¹ 27. marca 1952 se je sestala v Londonu tripartitna konferenca, ki je nato izdala sporočilo, da so tri vlade (ameriška, britanska in italijanska) sklenile skupno proučiti aranžmaje v coni A STO s ciljem, »da bi dosegli čim tesnejše sodelovanje med temi vladami in lokalnimi oblastmi.« 3. aprila 1952 se je začela v Londonu trojna konferenca, katere namen naj bi bil, kakor so opozarjali italijanski diplomatski krogi, da bi dosegla Italija enakopraven položaj z Jugoslavijo« na STO.¹³² Jugoslavija je odločno protestirala proti temu ponavljanju enostranskega načina reševanja tržaškega vprašanja, ki je bilo v nasprotju z zagotovili s strani vlad zahodnih velesil, da želijo sporazumno ureditev vprašanja, saj je to pomenilo obnavljanje tiste prakse, ki je pripeljala že pred štirimi leti do enostranske izjave 20. marca 1948, glavne ovire za doseg sporazumne rešitve. V govoru v Zvezni ljudski skupščini (31. marca 1952) je predsednik vlade Tito vnovič opozoril na stališče Jugoslavije, da brez njenega sodelovanja in privolitve niso mogoče nikakršne rešitve glede Trsta.¹³³ Skupščina je v soglasno sprejeti resoluciji (31. marca 1952) izrazila podporo vladi in pričakovanje, da bo še naprej podvzemala potrebne ukrepe proti vsem poizkusom vsiliti narodom Jugoslavije nove žrtve in povečati krivice, ki so jim bile že storjene.¹³⁴ Jugoslovanska javnost je bila hudo vznemirjena spričo enostranskih metod ZDA in Velike Britanije pri reševanju tržaškega vprašanja, kar so ponazorile velike protestne demonstracije po vsej državi.¹³⁵ 6. aprila 1952 je sodišče v Lucci obsodilo 41 bivših partizanov na skupno 690 let zapornih kazni, kar je bil povod za nove protijugoslovanske izpade v Italiji. Protestna nota jugoslovanske vlade (17. aprila 1952) poudarja, da nosi odgovornost za protijugoslovanski značaj tega procesa italijanska vlada.¹³⁶

Delegacija, v kateri so bili predstavniki tržaških protianeksionističnih strank, je odpotovala v London, da bi britanskim in ameriškim predstavnikom na trojnih pogajanjih, kakor tudi širši javnosti (16. aprila 1952 je imela posebno tiskovno konferenco) razložila svoje stališče, zaradi katerega nasprotuje kakršnikoli soluciji, ki bi povečala vpliv Italije v Trstu, oziroma v coni A STO.¹³⁷ Po sedemintrideset dni trajajočih pogajanjih, med katerimi je prišlo tudi do resnejše krize (11. aprila 1952 je bila konferenca suspendirana zaradi italijanskih zahtev po integralnem nadzorstvu med administracijo, vključno policijo),¹³⁸ so 9. maja 1952 izdali v Londonu sporočilo, ki med drugim navaja, da so predstavniki vlad ZDA, Velike Britanije in Italije končali razgovore, ki so jih začeli s ciljem, »da bi prišlo do tesnejšega sodelovanja v coni A STO med tremi vladami in lokalnimi oblastmi, kar naj bi dalo večje praktično priznanje,« kakor

pravi sporočilo, »pretežno italijanskemu značaju cone.«¹³⁰ Dosežene sporazume je vseboval memorandum, ki je določal, da bodo vodili vse sektorje civilne uprave, razen policije, uprave pristanišča PTT službe, pravnega oddelka in oddelka za informacije, italijanski uradniki, ki jih bo predlagala italijanska vlada, imenoval pa poveljnik angloameriške vojaške uprave.¹⁴⁰ Pred uveljavitvijo londonskega memoranduma je bilo v ZVU 33 položajev direktorjev, šefov oddelkov, oziroma višjih uradnikov, ki jih je zavzemalo 15 Angležev, 13 Američanov in 5 Italijanov. Po sporazumu 9. maja 1952 pa je bilo na teh mestih 6 Angležev, 5 Američanov in 21 Italijanov. Ukinjeni sta bili mesti generalnega vicedirektorja za civilne zadeve in eksekutivnega direktorja, dodano pa je bilo mesto političnega svetovalca italijanske vlade, katerega pristojnost je bila izenačena s položajem britanskega in ameriškega svetovalca pri ZVU.¹⁴¹ 5. julija 1952 je italijanska vlada imenovala na to mesto profesorja D. De Castra, (po rodu iz Pirana), avtorja več knjig, razprav in člankov o tržaškem vprašanju, v katerih je zagovarjal italijansko maksimalno tezo. Britanski in ameriški ambasador v Rimu sta uradno izrazila pomisleke glede umestnosti te izbire, vendar je takratni ministrski predsednik A. De Gasperi zavrnil zahtevo, da bi vlada imenovala na to mesto drugo osebo.¹⁴² Kakor pa navaja G. Cesare je De Castrovo imenovanje osupnilo zaveznike, ki so ga šteli za preveč politično osebo, tesno povezano z aktivnostjo italijanskih aneksionističnih strank v Trstu.¹⁴³

Italijanska diplomacija in uradni krogi so, ocenjujoč londonske sklepe, zlasti opozarjali, »da pomenijo smrtonosen udarec za separatistično gibanje v coni A in da trenutna solucija ne izključuje nadaljnjih italijanskih legitimnih revindikacij.«¹⁴⁴ Ministrski predsednik A. De Gasperi je 9. maja 1952 izjavil, »da pomeni londonski dogovor prvo praktično aplikacijo priznanja, ki ga vsebuje izjava iz leta 1948.«¹⁴⁵ Torej, italijanska diplomacija je štela zagotovitev monopola italijanske administracije v coni A za delno izpolnitev tristranske deklaracije, za položaj, ki ji odpira perspektivo, da doseže v naslednji etapi rešitev celotnega problema v smislu njenih maksimalnih zahtev. Londonski sklepi, kakor že omenjeno, sicer niso izpolnili italijanskih zahtev glede nadzorstva nad policijo in glede prisotnosti italijanskih čet v Trstu, o čemer je bilo govora na sestanku 24. marca 1952 med takratnim britanskim zunanjim ministrom A. Edenom in italijanskim ambasadorjem M. Brosijem,¹⁴⁶ vendar si je italijanska administracija prizadevala na razne načine ustvariti fikcijo, da je cona A že dejansko del Italije.¹⁴⁷

Jugoslovanska vlada v svojem Aide memoireju (13. maja 1952) opozarja vladi ZDA in Velike Britanije, da je po obstoječih mednarodnih sporazumih do definitivne rešitve tržaškega vprašanja zaupana administracija cone A angloameriški vojaški upravi. Splošno pravilo je, da mora mandatar izvajati mandat sam, a ne preko nekoga drugega, zlasti ne v konkretnem primeru preko Italije, ki polaga pravico na to ozemlje. Jugoslovanska vlada ugotavlja, da so z memorandumom treh vlad izvršene take spremembe v režimu in mednarodnem statusu administrativnega

ozemlja, katere popolnoma uničujejo ravnotežje, ki ga je želela ustvariti mirovna pogodba glede mesta Trsta, oziroma cone A. S predajo administracije Italiji je bila izvedena protipravna realna unija tega ozemlja z Italijo, s čemer so resno prizadeti interesi Jugoslavije.¹⁴⁸ Odgovorni jugoslovanski predstavniki so po tem enostranskem ukrepu vlad ZDA in Velike Britanije opozorili, da bo Jugoslavija storila vse za zavarovanje svojih interesov, zlasti pa, da bi preprečila izpolnitev italijanskih aspiracij na jugoslovansko cono STO.¹⁴⁹

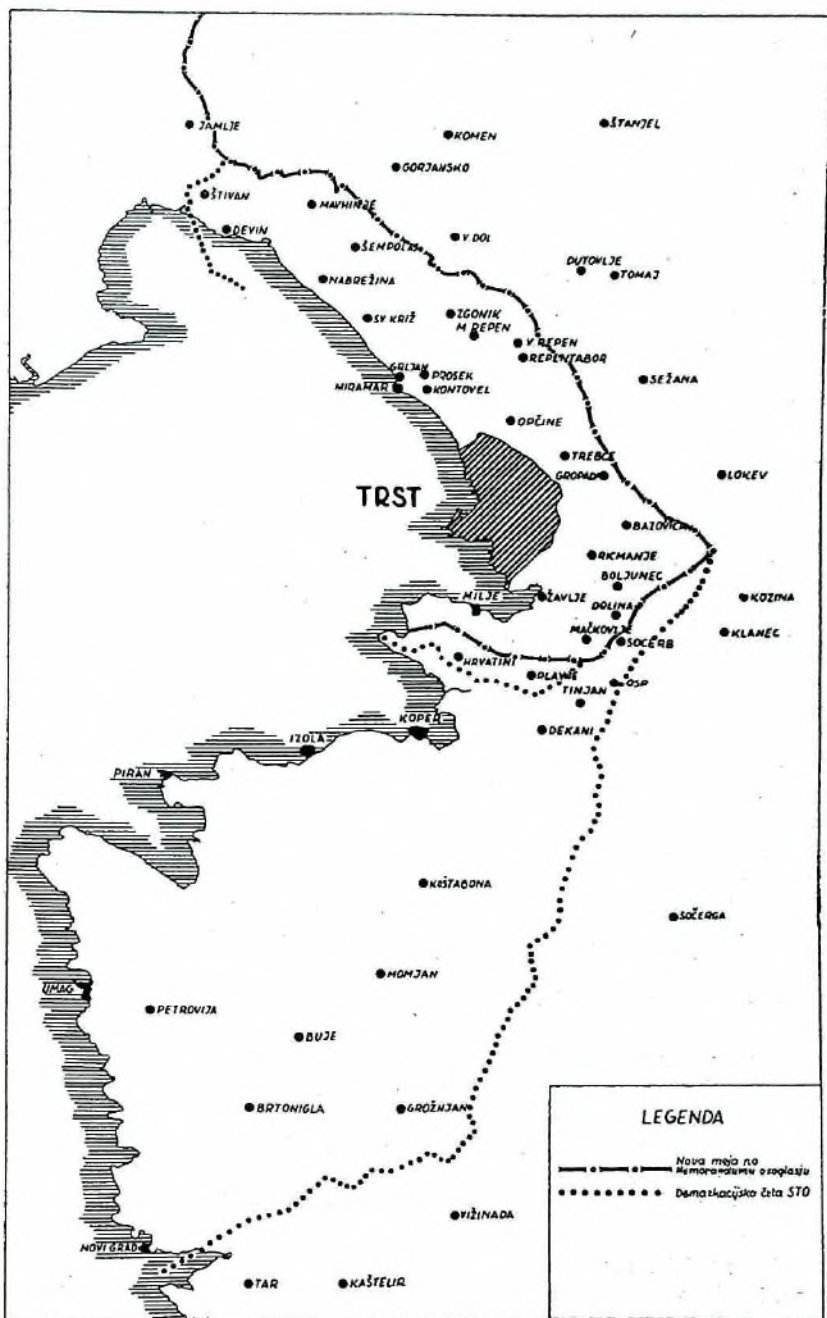
6.

Pred sklepom ZVU, da bodo administrativne volitve v coni A STO na isti dan v italijanski republiki, so bile že enkrat odložene na pritisk italijanske vlade in tržaških aneksionističnih strank.¹⁵⁰ Volitve v zakonitem roku bi nameč morale biti 7. oktobra v tržaški občini in 14. oktobra 1951 v ostalih občinah cone A, kakor je to določal ukaz ZVU št. 86 z dne 28. maja 1951. 6. septembra 1951 pa je informacijski urad ZVU izdal sporočilo, da so volitve preložene in da bo novi datum pravočasno objavljen, kar so italijanski uradni krogi označevali kot uspeh svojih diplomatskih intervencij v Londonu in Washingtonu, kakor je pisalo glasilo vladne demokristjanske stranke Il Popolo 8. septembra 1951. Za volitve so veljali isti predpisi kot v Italiji, kakor je to določal ukaz ZVU št. 51 z dne 26. marca 1952. Za občine z nad 10 tisoč prebivalci (v konkretnem primeru za Trst in Milje) je veljal način, da tista lista ali skupina povezanih list, ki zbere največ glasov (zadostuje le relativna večina) dobi avtomatično dve tretjini sedežev v občinskem svetu.¹⁵¹ Za manjše občine pa je veljal večinski (majoritetni) sistem, po katerem je dobila stranka ali skupina strank z relativno večino glasov tri četrtine vseh mandatov. V Trstu je bil ta volilni sistem očitno naperjen proti antianeksionističnim strankam.

Volilna propaganda aneksionističnih strank se je predvsem sklicevala na londonske sklepe 9. maja 1952 kot na dokaz, »da bo prišlo slej ko prej tudi do formalne priključitve tega področja k Italiji.« To metodo političnega pritiska je izpolnil zakon, ki ga je italijanski parlament sprejel neposredno pred volitvami (12. maja 1952), o prevzemu v italijansko državno službo nameščencev in uslužbencev, ki jih je provizorično nastavila ZVU, v primeru priključitve STO k Italiji. Zadnji odstavek tega zakona je določal, da ne sme noben italijanski državljani, ki je v službi ZVU, delati proti koristim svoje države, se pravi Italije. Zato ne bodo prevzeli v italijansko državno službo tistih, ki so na nedvoumen način storili kako delo, s katerim bi otežkočili priključitev STO k Italiji.¹⁵² Ukaz ZVU št. 156 z dne 25. julija 1949 je razširil možnost vpisa v register stalnega tržaškega prebivalstva tisočem Italijanov iz republike, ker je dovolil, da se vpišejo v ta seznam tisoči italijanskih državnih uradnikov, premeščenih na STO in ki so bili prej vpisani s stalnim bivališčem v republiki Italiji. Ukaz št. 190 z dne 19. septembra 1949 je le ponovno potrdil ukaz št. 345 z dne 24. septembra 1948, naj se vpišejo v volilne sezname vsi moški in ženske iznad 21 let starosti, ki so bili 15. septembra 1947 italijanski državljani.

Ukaz ZVU št. 291 z dne 29. novembra 1950 je vnovič dovolil vpis v register stalnega prebivalstva in s tem tudi v volilne sezname. S tem ukazom so se lahko vpisali namreč v volilni seznam vsi tisti, ki so bili na dan 1. novembra 1950 vpisani kot začasni prebivalci. In slednjič je ukaz št. 34 z dne 9. februarja 1952 omogočil, da se vpišejo v volilni seznam vsi tisti, ki so zamudili rok šestih mesecev, predviden v prej omenjenem ukazu z dne 29. novembra 1950. Vse to je v glavnem koristilo, kakor priznava tudi v svojem poročilu Varnostnemu svetu OZN general T. Airey, osebam iz odstopljenih istrskih krajev, kakor tudi nadaljnjim tisočem Italijanom iz republike, da so lahko volili, kar je bilo v nasprotju z določbami mirovne pogodbe z Italijo. Zastavlja se vprašanje, koliko Italijanov je bilo z različnimi protipravnimi ukazi ZVU proti določili mirovne pogodbe vpisanih v register stalnega prebivalstva in volilne sezname. Na podlagi uradnih podatkov o mestu rojstva volivcev pri občinskih volitvah leta 1949 je bilo v Italiji rojenih 42 220 volivcev in od teh ni imela ogromna večina svojega stalnega bivanja v Trstu na dan 10. junija 1940 kot to določa mirovna pogodba. Z ukazom št. 219 z dne 29. novembra 1950 so bili še nadaljnji tisoči protipostavno vpisani v register stalnega prebivalstva v seznam volivcev. Leta 1949 je bilo vpisano v volilni imenik v Trstu 197 245 volivcev, leta 1952 pa 200 486, kar pomeni porast za 3241 volivcev. Na podlagi poizvedb je volilni urad v treh letih do leta 1952 izbrisal okoli 10 tisoč volivcev, kar pomeni, da je bilo dejansko vpisanih pred tremi leti le okrog 186 tisoč volivcev, tako da znaša razlika med volivci, vpisanimi leta 1952 in tistimi iz leta 1949 okoli 13 tisoč. Predsednik anagrafskega urada v Trstu je izjavil, da znaša prirastek novih volivcev v treh letih 10 910 oseb, ali za vsako leto približno nekaj več kot tri tisoč. Istočasno pa je tudi število tistih, ki so bili izbrisani iz volilnih seznamov zaradi smrti, znašalo letno okoli tri tisoč oseb. Glasilo demokristjanske stranke v Trstu »Giornale di Trieste«, z dne 31. maja 1952 je priznalo, da je bilo vpisanih po letu 1949 13 887 volivcev, priseljenih v Trst na podlagi ukaza ZVU št. 219 iz leta 1950. Z ukazi ZVU št. 345 z dne 24. septembra 1948, št. 156 z dne 25. julija 1949, št. 190 z dne 19. septembra 1949, št. 219 z dne 29. novembra 1950 in št. 54 z dne 9. februarja 1952 je torej rimska vlada v veliki meri dosegla, da je bila z vpisom desetstisočev italijanskih volivcev med drugim zajamčena italijanska iredentistična večina na volitvah leta 1949 in 1952.

Kljub izredno močnemu pritisku aneksionističnih strank v volilni kampanji in izražito pristranski politiki ZVU (preložitev volitev, uveljavitev italijanskega volilnega zakona itd.) so se politične sile, ki so nasprotovale priključitvi Trsta, oziroma cone A k Italiji okrepile in dobile na volitvah 25. maja 1952 v vsej coni 40,1 % glasov, oziroma skoraj štiri odstotke glasov več kakor na prvih administrativnih volitvah leta 1949. V tržaški občini so dobile protianeksionistične stranke 37,08 % glasov,¹⁵³ v Miljah 64,3 % v občini Devin-Nabrežina 78,4 %, medtem ko v občinah

Zgonik, Repentabor in Dolina 100 % glasov.¹⁵⁴ Iz volilne analize je razvidno, da so na teh volitvah dosegli največji napredek independentisti, ki so malone podvojili število svojih glasov (od 11 476 na 22 415).¹⁵⁵ Gospodarske težave, ki so bile v povojnih letih v veliki meri posledica odreznosti mesta od njegovega naravnega zaledja in po letu 1948 neorganske vključitve v ekonomski in administrativni sistem države na Apeninskem polotoku, so v veliki meri vplivale na razmah independentističnih političnih nazorov med tržaškim prebivalstvom in to kljub temu, da je bilo splošno vzdušje spričo italijanskega monopola v gospodarstvu in upravi cone A (sklepi 9. maja 1952 o soudeležbi Italije v upravi) za razvoj takih koncepcij skrajno neugodno. Porast independentističnih glasov kljub tem objektivnim težavam je spričo tega prepričljivo demantiral standardno tezo italijanske uradne propagande o nekakšni »spontani želji Tržičanov za priključitev k Italiji.«

Po londonskih sklepih 9. maja 1952 je ZVU spet zavzela v odnosih do Slovencev stališče, ki ga je izvajal general T. Airey, vnet zagovornik priključitve STO k Italiji. Ena izmed značilnih ilustracij politike anglo-ameriške vojaške uprave, v kateri so imeli italijanski uradniki na podlagi dogovora 9. maja nadzorstvo nad domala vso administracijo, je nasilna uveljavitev italijanskega zakona št. 800 z dne 29. marca 1923, ki je prepovedal neitalijanska krajevna imena. Občinski svet Devin-Nabrežina je namreč (12. novembra 1952) sprejel sklep o dvojezičnih krajevnih napisih na svojem področju. Proti temu je najprej nastopil predsednik cone (26. novembra 1952) in ukazal predsedniku občine odstraniti dvojezične napise, sklicujoč se pri tem na prej omenjeni zakon. Po odklonitvi je poslal občinskemu svetu (1. decembra 1952) nov dopis, v katerem je postavil petdnevni rok za izpolnitev svoje odločbe. Ko je občinski svet tudi to zahtevo zavrnil, je (10. decembra 1952) prišel na sedež občinskega sveta ad hoc komisar, ki naj bi zagotovil izpolnitev odločbe predsednika cone, vendar je bil postopek po posredovanju višjih oblasti ustavljen. 12. decembra 1952 je poveljnik ZVU, general Winterton pozval k sebi župana in enega odbornika ter jima ukazal odstraniti dvojezične napise, pri čemer je poudaril, da so zakoni jasni.¹⁵⁶ 16. decembra 1952 so policijski organi odstranili dvojezične napise.

Ravnanje ZVU, ki je s silo uveljavila izvajanje italijanskega diskriminacijskega zakona, je milanski časopis Corriere della Sera (17. decembra 1952) ocenil kot potrditev »duha tristranske izjave«. Ukrep ZVU je sprožil odločne proteste slovenske javnosti cone A. Slovenski občinski svetovalci so poslali Varnostnemu svetu 21. decembra 1952 protestno spomenico v kateri zahtevajo, da ZVU ne izvaja fašističnih raznarodovalnih zakonov.¹⁵⁷ Proti temu ukrepu je protestiral tudi šef jugoslovanske gospodarske delegacije v Trstu J. Zemljak (15. decembra 1952), pri čemer je opozoril, da je ZVU sprejela formalno obveznost razveljaviti vse diskriminacijske zakone in določbe.¹⁵⁸ Nasilna uveljavitev enega izmed prvih italijanskih

fašističnih asimilacijskih zakonov je namreč karakteristična v širšem smislu za politiko ZVU, ki jo od leta 1945 ponazarjajo permanentni poizkusi zavestnega podcenjevanja Slovencev kot narodnostnega in političnega činitelja na Tržaškem. Namen te politike je bil posredno prikazati kot neutemeljene slovenske zahteve po enakopravnosti, z druge strani pa poudariti italijansko pretežnost Trsta, in s tem okrepiti italijansko stališče v diplomatskem boju.

OPOMBE

¹ Na zasedanju Sveta zunanjih ministrov v New Yorku decembra 1946 so sklenili ustanoviti komisijo, ki naj bi podrobno proučila finančni položaj internacionaliziranega ozemlja, pri čemer naj bi se posvetovala z jugoslovanskimi in italijanskimi oblastmi ter predložila svoja priporočila najkasneje do 20. februarja 1947. Razen tega je lahko komisija pripravila priporočila o slehernem drugem vprašanju, ki bi se pojavilo v zvezi z ustanovitvijo internacionaliziranega ozemlja kot posebne valutne in carinske enote, še posebej pa o vprašanih, ki bi se pojavila v obdobju med uveljavitvijo mirovne pogodbe z Italijo in koncem leta 1947.

Komisija v kateri so bili: Christian de Lavarene za Francijo, V. S. Gerašenko za SZ, A. P. Graffey Smith za Veliko Britanijo in Harold Glasser za ZDA, je prispela v Trst 14. januarja 1947 in je imela razgovore s funkcionarji ZVU, predstavniki jugoslovanske vojaške uprave v coni B, predstavniki lokalne industrije, trgovine, bank, zavarovalnih družb in sindikatov. Komisiji sta razložila svoje stališče tudi jugoslovanska in italijanska delegacija. Komisija je 10. marca 1947 predložila svoje poročilo Svetu zunanjih ministrov.

Razen M. Bartoša sta bila v jugoslovanski delegaciji, ki je obrazložila naše stališče komisiji, še R. Arangelović in R. Avramović.

Italijansko delegacijo je vodil G. Simonis.

² Jugoslavija je bila pripravljena dobavljati Trstu 89 % hrane, ki jo Trst uvaža, dalje industriji 42 % potrebnih surovin, pripravljena pa je bila kupovati 60 % celotne proizvodnje glavnih tržaških industrijskih panog. Jugoslavija bi izvažala v Trst za okoli 18 milijard lir blaga, kupovala pa bi v Trstu za 14 milijard lir.

³ 17. marca 1947 je Svet zunanjih ministrov sklenil, da lahko jugoslovanska in italijanska vlada predložita posebni spomenici, v katerih bosta razložili svoje pripombe k poročilu komisije. Jugoslovanska vlada je preko svojega veleposlaništva v Moskvi izročila svojo spomenico 19. aprila, italijanska vlada pa 9. aprila 1947.

Svet zunanjih ministrov je razpravljal o poročilu komisije 21. in 22. aprila 1947, pri čemer je bilo eno izmed osrednjih vprašanj kritje predvidenega deficita. Po dolgotrajnem razpravljanju so se zunanji ministri sporazumeli, da za uravnoteženje proračuna STO skrbi guverner, oziroma zakonodajna in izvršna oblast ozemlja samega, obenem pa so določili, da lahko znaša najvišja finančna pomoč za kritje primanjkljaja 5 milijonov dolarjev.

⁴ Gl. člen 11 Instrumenta o začasnem režimu (Medjunarodni ugovori, sv. br. 4).

⁵ Sporazum podpisan 16. aprila 1948 po pogajanjih med ZVU in italijansko vlado od 20. do 26. marca in 15. aprila 1948 glede izvajanja finančnih sporazumov (9. marca 1948) je med drugim določal:

Ministrstvo za zunanjo trgovino bo preko zunanjega ministrstva poskrbelo, da bo sporočilo vsem državam, ki imajo z Italijo posebne trgovinske in plačilne sporazume, omenjeni protokol z dne 9. marca 1948, na podlagi katerega se vsi

sporazumi, ki so v veljavi med Italijo in drugimi državami, razširjajo tudi na področje (cone A STO — op. pisca).

Ministrstvo za zunanjo trgovino in Poveljstvo področja se dogovorita, da se bosta takoj, kakor hitro bodo njune vlade imele priložnost pregledati svoje obveznosti v sklopu načrta za evropsko obnovo, ponovno sestala, da bosta določila točen položaj, ki naj ga zavzema Področje v zvezi z italijansko-trgovskimi in finančnimi sporazumi.

Med tem časom ne namerava Poveljstvo področja stopiti v pogajanja trgovinskega ali finančnega značaja z nobeno evropsko državo. Če bi nepredvideni dogodki po mnenju Poveljstva področja nujno zahtevali takšna pogajanja v provizorični dobi, bo italijanska vlada obveščena, predno se bodo pričela.

Poveljstvo področja bo dalo tržaški carini navodilo, da mora sama v lastni kompetenci izvajati vsa italijanska navodila, zlasti kar zadeva uvoz in izvoz blaga, navedenega v carinskih seznamih. Kakor je že zgoraj rečeno, ne smejo za trgovino Področja veljati manj ugodni pogoji kot za trgovino italijanske republike.

Za bistvene potrebe Področja, nanašajoč se na vinkulirano blago (industrijsko blago, živila, zdravila, monopolno blago) bo Poveljstvo področja, ko teh potrebščin ne bo moglo neposredno nabaviti z lastnimi valutnimi sredstvi, v smislu zadnjega odstavka prej omenjenega sporazuma z dne 9. marca 1948, periodično izročala zadevne proračune v proučitev ministrstvu za zunanjo trgovino, da bi jih lahko slednje nabavilo.

Ko bodo zunanje države izročile za Področje posebne dobave, je nujno to opraviti po istih predpisih, ki veljajo za enake dobave v Italiji. Kolikor bi se te dobave nanašale na posebne potrebe Področja, bo ministrstvo za zunanjo trgovino proučilo prošnjo v duhu člena 3 protokola z dne 9. marca 1948.

Za izenačenje izdajanja trgovinskih koncesij v Trstu s sprejemljivimi zahtevami italijanske zunanje trgovine in z zadevnimi plačili, se bo Poveljstvo področja sporazumelo z ministrstvom za zunanjo trgovino glede dovoljenj, ki se bodo nanašale na uvoz in izvoz blaga, ki ni obseženo v Področju z eventualno dodeljenimi kontingenti, ali ni zajeto v carinskih seznamih ali ki je plačljivo v kliringu.

Zato bo urad za izdajanje dovolilnic pri Zavezniški vojaški upravi izročil predstavniku ministrstva za zunanjo trgovino v Trstu za vsak posamezni primer vprašanje, ki bo obsegalo vse natančne podatke primera samega in vse druge navedbe, ki bi lahko koristile za boljši pretres vprašanja. Predstavniki ministrstva za zunanjo trgovino bo sporočil v čim krajšem času mnenje svojega ministrstva.

Urad za dovolilnice se bo prilagodil tako izraženemu mnenju (Povzeto po uradnem dokumentu, neavtoriziran slovenski prevod, AINV).

⁶ Das Schichsal Triests, Europa Archiv, str. 7473.

⁷ Od začetka leta 1948, piše Leprette (Le Statut international de Trieste, str. 210), je politika ZVU težila, da prepusti italijanskim oblastem najpomembnejši del lokalne administracije ter da prepusti Rimu iniciativo na ekonomskem torišču.

M. Udina (Aspetti giuridici della questione di Trieste, Rassegna Giuliana di diritto e giurisprudenza št. 3—4, julij-december 1955) pa piše, da je bila s temi dogovori potrjena tesna povezanost cone z italijansko ekonomiko.

⁸ Gl. protestne note Jugoslavije Varnostnemu svetu OZN z dne 28. julija in 23. oktobra 1948 (Ljudska pravica, 25. oktobra 1948).

⁹ Za državno in poldržavno imovino, kakor navaja člen 1 priloge X, se bo štela vsa premična in nepremična imovina italijanske države, lokalnih oblasti, javnih ustanov, društev in združenj v javni akciji, kakor tudi premična in nepremična imovina, ki je pripadala fašistični stranki ali njenim pomožnim organizacijam.

¹⁰ IRI je skrajšava za »Istituto per la ricostruzione industriale«, ki je bil ustanovljen z zakonskim dekretom z dne 23. januarja 1933 in s katerim je skušal

fašistični režim sanirati gospodarske razmere po triletni deflacijski politiki režima (1926—1929). Povod za ustanovitev IRI je bil, kakor se zdi, polom največje banke — COMIT. S temi ukrepi je fašistična vlada skušala rešiti pred propadom banke in velike industrije. Država je pokupila večino delnic, stari lastniki pa so zvečine ohranili svoj vpliv ter monopolizirali v centrali IRI večino vodilnih položajev.

V Trstu so bila last IRI naslednja podjetja, oziroma organizmi: CRDA, SACI, ILVA, Arsenale triestino, podružnica Banca commerciale italiana, podružnica Banca di Roma, podružnica Credito italiano, Lloyd Triestino, Telve, Forestale, EIAR in druga.

¹¹ Gl. o tem podrobneje dr. S. Pretnar, Italijanski državno-monopolistični kapital in vprašanje Trsta, Vprašanja naših dni, št. 14, 2. aprila 1950.

¹² Julijska krajina po drugi svetovni vojni, str. 19.

¹³ Gl. podrobneje dr. V. Pertot, Trst — medjunarodni privredni problem, str. 209 in druge.

¹⁴ Češkoslovaški blagovni promet preko Trsta, ki je v obdobju od leta 1924 do 1933 znašal še okoli pol milijona letno, je padel leta 1951—52 za skoraj štiri petine, to je na nekaj več kot sto tisoč ton. Prav tako je bil promet z Madžarsko omejen na nekaj občasnega prometa, ki se pa ni povzpел nad nekaj deset tisoč ton.

¹⁵ Avstrija je bila udeležena v skupnem prometu preko Trsta leta 1950 s 30,70 %, leta 1952 29,43 % in leta 1953 25,41 % (gl. podrobneje o tem Giorgio Roletto, Trieste ed i suoi problemi, str. 120 in naslednje).

¹⁶ Gl. podrobneje o tem dr. R. Kyovsky, Brezposelnost v coni A STO, Naši razgledi št. 59, 19. junija 1954.

¹⁷ Junija leta 1948 je bilo v coni A STO 26.398 brezposelnih (Poročilo o upravi angloameriškega področja STO od 1. aprila do 30. junija 1948, AINV).

¹⁸ Tako je na primer italijanska poluradna revija »Esteri« 15. decembra 1947 objavila članek (L. Ragusin, L'avvenire del porto di Trieste), ki skuša dokazati, da gospodarski razlogi narekujejo priključitev Trsta k Italiji in »da za Trst ni druge kakor italijanske rešitve.«

¹⁹ Op. cit., Europa Archiv, str. 7478.

²⁰ Prim. Adstans, A. De Gasperi nella politica estera italiana, str. 114.

²¹ Dieci anni tra Roma e Washington, st. 143.

²² Cinque anni a palazzo Chigi, str. 344.

²³ Op. cit., str. 143, 144.

²⁴ Gl. izjavo podrobneje The Times, 22. marca 1948.

²⁵ Der Triestkonflikt und die italienisch-jugoslawische Frage, str. 68, 69.

²⁶ Gl. The Memoirs, Full circle, str. 178.

²⁷ Gl. Pretnar, Nekaj pravnih pripomb k diskusiji o Trstu, Ljudska pravica, 25. avgusta 1951.

²⁸ Gl. op. cit., str. 178.

²⁹ »Dokler se določbe mirovne pogodbe z Italijo, nanašajoče se na STO«, ocenjuje dr. I. Tomšič pravni aspekt tristranske izjave, »ne spremenijo na način, ki velja za vsako meddržavno pogodbo, veljajo za vse zavezniške in pridružene sile, ki so to pogodbo podpisale in ratificirale. Pacta sunt servanda, pogodbe je treba spoštovati. Drugače bi to pomenilo, da more mirovno pogodbo z Italijo spremeniti enostranska izjava treh izmed 21 držav, vezanih po tej pogodbi« (Suverenost svobodnega tržaškega ozemlja, Primorski dnevnik, 28. decembra 1949).

³⁰ Messaggero Veneto, 21. marca 1948.

³¹ Gl. podrobneje jugoslovansko noto z dne 22. marca, Borba, 23. marca 1948.

³² Gl. Borba, 24. marca 1948.

³³ 27. aprila 1947 je bil sklenjen med jugoslovansko in italijansko vlado petletni trgovinski sporazum, ki je bil noveliran 28. novembra 1947 z dodatnim protokolom, vendar pa ti dogovori niso izčrpali vseh možnosti (prvi je predvideval medsebojno izmenjavo v letnem skupnem znesku 30 milijard lir) sode-

lovanja na trgovinskem področju, saj se ekonomiki obeh držav v marsikaterem oziru medsebojno izpolnjujeta.

³⁴ Gl. Andreotti, De Gasperi e il suo tempo, str. 220.

³⁵ Giornale di Trieste, 16. septembra 1948.

³⁶ Mirovna pogodba z Italijo je glede kolonij določila (člen 23), da bodo o končni usodi teh ozemelj sporazumno odločile vlade SZ, Velike Britanije, ZDA in Francije v roku leta dni po uveljavitvi te pogodbe.

³⁷ Gl. Tarchiani, op. cit., str. 171.

³⁸ Prim. Sforza, Cinque anni a palazzo Chigi, str. 394.

³⁹ Keesing's Archiv 1948—49, str. 1430 G.

⁴⁰ Gl. De Castro, Il probleme di Trieste, str. 426—428.

⁴¹ Prav tam, str. 429.

⁴² Gl. Keesing's Archiv 1948—49, str. 1515 K.

⁴³ Gl. op. cit., str. 178, 179.

⁴⁴ Tako pravi Airey v poročilu OZN za obdobje od 15. septembra do 31. decembra 1947, da je bila že od samega začetka vojaške uprave na področju A Julijske krajine politično značilna šilovita »vzajemna sovražnost med proitalijanskim delom in slovensko-komunističnim delom prebivalstva« (povzeto po uradnem neavtoriziranem slovenskem prevodu poročila, AINV).

⁴⁵ »Na zaključku moram še enkrat povedati mnenje,« piše v tem poročilu T. Airey, »ki je bilo že ponovno izraženo v mojih prejšnjih poročilih ter ga trajna izkušnja ni spremenila — da je vprašanje Trsta možno zadovoljivo in pravično rešiti le s čimprejšnjo vrnitvijo Svobodnega tržaškega ozemlja Italiji v duhu predloga treh velesil z dne 20. marca 1948. Prepričan sem, nadalje, da katerikoli poizkus za zgraditev separatnega gospodarstva ne bo koristil prebivalcem tega ozemlja in bo v nasprotju s težnjo Zahodne Evrope k tesnejši gospodarski integraciji in politični edinosti« (AINV).

⁴⁶ AINV.

⁴⁷ Marca leta 1947 so proitalijanske stranke ugotovile tako imenovano »Giunta d'intesa« s ciljem, kakor so navajali, »da bi branili italijanske nacionalne interese v Trstu«.

Giunta je bila v tesnem kontaktu z italijansko vlado zlasti z dr. Innocentijem, šefom Urada za obmejne cone pri notranjem ministrstvu, šefom Urada za obmejne cone pri notranjem ministrstvu v Rimu in dr. Marcolinijem, inšpektorjem ministrstva za finance in državni zaklad. 2. septembra 1947 je bila Giunta reformirana in so ustanovili devet konsultativnih komisij, ki naj bi bile nekakšen koordinacijski center italijanske aneksionistične politike na tem območju. Vlada v Rimu je neposredno finančno in drugače podprla ta vodilni organ italijanskih aneksionističnih strank v Trstu.

Gl. o tem podrobneje G. Sabini, La lotta politica nel TLT ed il fronte italiano.

⁴⁸ Gl. Official Gazette, No. 29—1 July 1948.

⁴⁹ Gl. Uradni list ZVU, št. 1. z dne 15. septembra 1945 (slovenska izdaja).

⁵⁰ Gl. Trieste Handbook 1950, str. 18.

⁵¹ To so priznavali tudi italijanski avtorji; gl. De Castro, op. cit., str. 640.

⁵² Gl. The Allied Military Government Gazette, No 5—1 November 1945.

⁵³ Gl. Uradni list ZVU št. 21, 1. julija 1946.

⁵⁴ Gl. Uvodno poglavje te knjige.

⁵⁵ Gl. Official Gazette No 25, 11. September 1949.

⁵⁶ Primorski dnevnik, 16. junija 1950.

⁵⁷ Sodišča v Trstu so vztrajala pri stališču, da je šteti slovenski jezik v coni A STO za tuj jezik in da »je italijanski jezik edini uradni jezik« (gl. Primorski dnevnik, 12. decembra 1950).

⁵⁸ Enoletna politična bilanca v Trstu, Giornale di Trieste, 30. decem. 1948.

⁵⁹ Gl. članek dr. F. Hočevarja, Občinske volitve v Trstu, Delo, št. 6—7, 1949.

⁶⁰ Med njimi Giovannini, Pacciardi, Saragat in Tupini, pa Bettiol, Rebecchini in drugi visoki funkcionarji vlade ter posameznih strank.

- ⁶¹ Giornale di Trieste, 11. junija 1949.
⁶² Gl. Official Gazette, No. 38 — 1. Oktober 1948.
⁶³ Gl. La prora, št. 12, 12. junija 1958.
⁶⁴ Ljudska pravica 24. oktobra 1948.
⁶⁵ Mihovilović, Trst problem dana, str. 93.
⁶⁶ Podrobni izidi volitev so bili naslednji za občino Trst:

	Število glasov	Odstotek	Število svetovalcev
Krščanska demokracija	65 627	39,04 %	25
Komunistična stranka STO	35 548	21,14 %	13
Italijanska republikanska stranka	9 081	5,41 %	3
Socialistična stranka Julijske kra-			
jine	10 747	6,39 %	4
Italijanska liberalna stranka	3 094	1,84 %	1
Italijansko-slovenska ljudska fronta	3 957	2,35 %	1
Italijanski blok	8 252	4,91 %	3
Fronta za neodvisnost	11 476	6,83 %	4
Slovenska demokratska zveza	3 004	1,79 %	1
Italijansko republikansko gibanje	2 291	1,36 %	—
Tržaški blok	4 860	2,89 %	1
Italijansko socialno gibanje (MSI)	10 171	6,05 %	4
Skupaj	168 108	100,00 %	60

(Priloga A poročila generala A. Aireyja o upravi angloameriškega področja STO od 1. aprila do 30. junija 1949, AINV).

⁶⁷ Za protianeksnistične stranke je glasovalo v občini Zgonik 100 % volivcev, v občini Devin-Nabrežina 79,07 %, v Miljah 61,25 %, v Repentaboru 100 % in v Dolini 100 %.

⁶⁸ Krščanska demokracija je dobila 12 751 841 glasov ali 48,7 %, medtem ko leva opozicija (Fronte Democratico Popolare), v kateri sta bila glavna zaveznika KP Italije in Nennijska socialistična stranka 8 025 990 glasov, oz. 30,7 %.

Skupno so dobile prozahodno usmerjene stranke 61,04 % glasov in v skladu s tem ustrezno večino v obeh domovih parlamenta (gl. Kessing's Archiv 1948—49, str. 1469 C).

⁶⁹ Še pred tem sta ZDA in Italija 2. februarja 1948 sklenili »pogodbo o prifateljstvu, trgovini in plovbi«.

⁷⁰ Tarchiani, op. cit., str. 149.

⁷¹ Gl. prav tam, str. 162—170, tudi Adstans, op. cit., str. 120, 125 in Sforza Cinque anni a palazzo Chigi str. 189—208.

⁷² Gl. Adstans, op. cit., str. 124, tudi Sforza, Cinque anni, str. 209, 210.

⁷³ Gl. Relazioni internazionali, št. 12, 19. marca 1949.

⁷⁴ Gl. Kessing's Archiv 1950, str. 2365 J.

⁷⁵ Gl. prav tam za leto 1948—49, str. 2138 F.

⁷⁶ Gl. op. cit., str. 199.

⁷⁷ Tržaška hipoteka, Il Mondo, št. 39, 29. septembra 1953.

⁷⁸ Osnovna greška svih italijanskih vlada, Medjunarodna politika, št. 14—15, 1. avgusta 1953.

⁷⁹ Gl. govor predsednika italijanske vlade A. De Gasperiya v senatu 11. julija 1951 (Il nuovo Corriere della Sera, 12. julija 1951), tudi Sforza, Cinque anni a palazzo Chigi, str. 383, 384.

⁸⁰ To tezo je javno obrazložil E. Cammarata 4. decembra 1949 ob otvoritvi akademskega leta na tržaški univerzi. Govor je objavil tržaški časopis Giornale del lunedì (5. decembra) pod značilnim naslovom »Trieste è Italia«.

Navzoči poveljnik ZVU general T. Airey je rektorju čestital po končanem govoru, kar je tržaško aneksionistično časopisje objavilo s posebnim poudarkom.

Pravno nevzdržnost trditev E. Cammarate je dokazal prof. I. Tomšič v več razpravah v Primorskem dnevniku (28. decembra 1949, 19. januarja in 29. marca 1950) in v reviji »Medjunarodna politika« (št. 2—3, 1950).

⁸¹ »Zaradi česar se vi toliko razburjate za ta STO?, saj ni vaše: po mirovni pogodbi bi moralo že zdavnaj imeti guvernerja, a izjava, ki so jo dale Amerika, Anglija in Francija, da bo STO pripadlo Italiji je enostranska izjava. O tem je treba vprašati Jugoslavijo prav toliko,« je izjavil maršal Tito, »kolikor Italijo, kako naj bi rešili vprašanje tega ozemlja. Mi ne priznavamo nikakršne enostranske pravice pri vprašanju reševanja STO. Tudi nas morajo vprašati in ni moč enostransko voditi razgovorov. Tudi mi hočemo povedati in tudi mi hočemo biti vprašani, kaj in kako mislimo o STO, ker se mi tokrat ne bomo odrekli naših pravic, ki jih tod imamo. Toliko o tem in nič več. Ter naj se ne razburjajo preveč« (Borba, 11. julija 1949).

⁸² Problemi naše socialistične graditve III, str. 76.

⁸³ Članek »Spremenljiva politika sil povzroča zmedo pri Tržačanih«, ki ga je napisal Sulzberger, vsebuje še nekatere druge značilne ugotovitve, med drugim: da radijske postaje v Benetkah in Vidmu redno emitirajo nacionalistične programe, v katerih razglašajo za italijanski ne le Trst, marveč tudi Pulj, vso Istro in Reko.

⁸⁴ Gl. Pogled na nekatera pereča mednarodna vprašanja, Ljudska pravica, 21. septembra 1957.

⁸⁵ Gl. De Castro, op. cit. str. 439.

⁸⁶ Gl. Cinque anni a palazzo Chigi, str. 369.

⁸⁷ Gl. prav tam, str. 371—379.

⁸⁸ Prav tam, str. 385.

⁸⁹ Graditev nove Jugoslavije IV, str. 468, 469.

⁹⁰ »Leta 1946 smo morali zaradi vprašanja svetovnega miru,« je izjavil 27. februarja 1950 v Mariboru podpredsednik vlade E. Kardelj, »sprejeti mirovno pogodbo, ki je iztrgala Jugoslaviji sedanji STO. Toda danes ne moremo dovoliti, da bi dali Italiji druge dele ozemlja, na katerem živi naše ljudstvo in ki niso bili z mirovno pogodbo priključeni k Italiji« (Primorski dnevnik, 28. februarja 1950).

⁹¹ Gl. odgovor podpredsednika vlade E. Kardelja na interpelacijo poslanke V. Tomšič na seji zunanjepolitičnega odbora Zvezne ljudske skupščine 17. maja 1950 (Borba, 18. maja 1950).

⁹² »Nikakršna vprašanja, ki so obstajala ali obstajajo med nami in Italijo,« je izjavil maršal Tito predstavnikom bivših italijanskih partizanov v Jugoslaviji, »ne smejo biti razlog, da se skalijo dobri odnosi med obema državama. Samo če bomo šli po tej poti, če bomo pustili ob strani drobne stvari in gledali v perspektivi, kakšne koristi imajo lahko od dobrih odnosov obe naši državi in naši narodi, samo v tem primeru bomo lahko pravilno utirali svojo pot. Obratno pa bomo težje našli podlago za sporazumevanje, če se bomo spuščali v nekatere drobne stvari in se zaradi njih prepirali« (Graditev nove Jugoslavije IV, str. 487).

⁹³ Diplomatska ofenziva, 24. aprila 1950.

⁹⁴ Gl. op. cit., str. 272.

⁹⁵ Cinque anni a palazzo Chigi, str. 397.

⁹⁶ Relazioni internazionali, št. 19, 13. maja 1950.

⁹⁷ Gl. Andreotti, op. cit., str. 292.

⁹⁸ Gl. Adstans op. cit., str. 162, tudi Andreotti, op. cit., str. 294.

⁹⁹ Relazioni internazionali, št. 12, 24. marca 1951.

¹⁰⁰ Gl. De Castro, op. cit., str. 436.

¹⁰¹ Relazioni internazionali, št. 29, 21. julija 1951.

¹⁰² Ena izmed najmočnejših je bila »Associazione Nazionale per la Venezia Giulia e Dalmazia«, ki je bila ustanovljena po sklenitvi mirovne pogodbe z

Italijo (1947) in je izdajala svoj časnik »La Difesa Adriatica«, dalje »Movimento Istriano Revisionista«, ki je izdajala svoj tednik »Arena di Pola«; »Associazione Nazionale Dalmata« (ustanovljena leta 1950). V Trstu je imel svoj sedež »Comitato Liberazione Nazionale dell'Istria«, ki je poskušal razviti vohunsko in propagandistično dejavnost v jugoslovanski coni STO.

Razen tega so bile še specializirane organizacije, med katerimi je bila najpomembnejša »Centro studi adriatici«, ki je začela z delom septembra 1947. v njenem vodstvu pa je bil tudi Gonella, vplivni član vodstva demokristjanske stranke. Naloga te organizacije je bila, kakor pojasnjuje njihovo glasilo »Bollettino d'Informazioni«, obravnavati problematiko, ki izhaja iz »nepravilne mirovne pogodbe«. Dejavnost večine teh organizacij so omogočile gnotne podpore italijanske vlade (gl. podrobneje Mihovilović, Italijanska ekspanzionistička politika prema Istri, Rijeci i Dalmaciji, str. 25—66).

¹⁰³ Gl. Borba za socialistično demokracijo V, str. 265, 266.

¹⁰⁴ Tako je glasilo demokristjanske stranke za Severno Italijo »Il Popolo« 1. septembra 1951 objavilo na tretji strani članek pod naslovom »Intricate vicende avventurose fra le bande di Tito, Briganti e partigiani si erano dati le mano,« v katerem na skrajno umazan način pači osvobodilno borbo jugoslovanskih narodov in skuša dokazati nekakšno »humanitarno poslanstvo« italijanske okupacijske vojske v naši državi.

Napadi na Jugoslovansko armado oziroma NOV, so bili sploh ena izmed glavnih tem obrekovalnih časnikarskih izpadov.

¹⁰⁵ Primorski dnevnik, 9. septembra 1951.

¹⁰⁶ Op. cit., str. 204.

¹⁰⁷ Relazioni internazionali, št. 40, 6. oktobra 1951.

¹⁰⁸ Gl. Andreotti, op. cit., str. 311.

¹⁰⁹ Gl. Relazioni internazionali, št. 41, 13. oktobra 1951.

¹¹⁰ Prim. De Castro, op. cit., str. 443.

¹¹¹ Gl. prav tam, str. 450 in naslednje.

¹¹² Gl. Cinque anni a palazzo Chigi, str. 417—429.

¹¹³ Gl. V. Sedmak, Osvrt na predjene etape, Medjunarodna politika št. 109, 16. oktobra 1954.

¹¹⁴ Gl. Il problema di Trieste dal 1943 ad oggi, Relazioni internazionali, št. 42, 17. oktobra 1955.

^{114a} Povzeto po rokopisu, pripravljenem za objavo v Jugoslovanski enciklopediji.

Prim. tudi govor G. Pelle 17. oktobra 1953 v senatu (Relazioni internazionali, št. 43, 24. oktobra 1953).

¹¹⁵ Po štetju iz leta 1910 je bilo v tej občini 4004 prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom in 475 prebivalcev z italijanskim.

¹¹⁶ Tako je bilo po avstrijskem štetju v letu 1910 v tržaških predmestjih 28 579 oseb s slovenskim občevalnim jezikom nasproti 22 691 z italijanskim, medtem ko v tržaški okolici 8211 oseb s slovenskim občevalnim jezikom in 538 z italijanskim.

¹¹⁷ Gl. I. Pustišek, O tako imenovani etnični liniji na STO, Medjunarodni problemi št. 3, 1953.

¹¹⁸ Primorski dnevnik, 30. septembra 1951.

¹¹⁹ Gl. A. Bebler, Jugoslovansko-italijanski odnosi in Trst, Naša stvarnost, št. 10, 1953.

¹²⁰ Borba za socialistično demokracijo VI, str. 11, 12.

¹²¹ Zaboravljeni elementi trščanskega pitanja, Medjunarodna politika, št. 14 do 15, 1. avgust 1953.

¹²² Prim. govor predsednika Tita 15. junija 1953 v Bermu (Primorski dnevnik 16. junija 1953).

¹²³ Gl. Relazioni internazionali, št. 9, 1. marca 1952.

¹²⁴ Gl. op. cit., str. 319.

¹²⁵ Gl. govor italijanskega ministrskega predsednika A. De Gasperija 21. oktobra 1952 v poslanski zbornici (Relazioni internazionali, št. 43, 25. oktobra 1952).

¹²⁶ Borba za socialistično demokracijo VI, str. 15, 16.

¹²⁷ Gl. Gli otto predecessori di Confalonieri, revija Trieste, št. 29, 1959.

¹²⁸ Po odhodu G. Guidottija je vodil italijansko predstavništvo v Trstu njegov dotedanji namestnik A. Castellani. Pod njegovim vodstvom se je predstavništvo spremenilo v italijansko misijo, katere osrednja naloga je bila, kakor piše G. Cesare (v prej citiranem članku), da se poveže z aneksionističnimi silami v Trstu in s predsedništvom cone. Leta 1951 je sledil A. Castellaniju na položaju šefa misije R. Carrobio.

¹²⁹ St. 13, 29. marca 1952.

¹³⁰ Gl. Andreotti, op. cit., str. 321.

¹³¹ Gl. Uradni list ZVU, zvezek V, št. 9, 1. aprila 1952.

¹³² Prim. članek takratnega italijanskega ambasadorja v Londonu T. Galarratti-Scottija v Relazioni internazionali 5. aprila 1952.

¹³³ Gl. Borba za socialistično demokracijo VI, str. 46.

¹³⁴ Borba, 1. aprila 1952.

¹³⁵ 15. aprila 1952 je bilo v Beogradu veliko protestno zborovanje, ki se ga je udeležilo preko 200 tisoč meščanov (Borba, 16. aprila 1952). V protestni demonstraciji v Ljubljani 16. aprila 1952 je sodelovalo 120 tisoč ljudi (Borba, 17. aprila 1952). Podobna zborovanja so bila tudi po drugih jugoslovanskih mestih. Na njih so sprejemali resolucije, v katerih zahtevajo od Zvezne vlade, da stori potrebne ukrepe za preprečenje enostranskega reševanja vprašanja, pri katerem so jugoslovanski narodi življenjsko prizadeti.

¹³⁶ Slovenski poročevalec, 19. aprila 1952.

¹³⁷ V delegaciji so bili B. Babič in B. Petronio za Slovansko-italijansko ljudsko fronto, B. Cerne za Fronto neodvisnosti, dr. M. Stocca za Tržaški blok in dr. J. Agneletto za SDZ. Predsedstvu konference je delegacija (18. aprila 1952) izročila posebno spomenico (22 tipkanih strani), v kateri podrobno pojasnjuje svoje stališče do namena vlad ZDA in Velike Britanije, da pritegneta neposredno Italijo k upravi cone A. Spomenica opozarja, da velik del prebivalstva nasprotuje temu načrtu in da bi morala civilna administracija cone ustrezati demokratičnim težnjam prebivalstva.

¹³⁸ Po prekinitvi 11. aprila 1952 je konferenca 16. aprila vnovič začela delo. 23. aprila so Angloameričani izročili Italijanom memorandum s svojimi predlogi, ki ga je rimska vlada sprejela. 9. maja 1952 pa je bilo objavljeno sklepno uradno sporočilo.

¹³⁹ Gl. Relazioni internazionali, št. 20, 17. maja 1952.

¹⁴⁰ Besedilo memoranduma, ki je bilo objavljeno skupaj s sporočilom o razgovorih se je glasilo:

1. Na temelju sklepa, objavljenega 27. marca 1952 in s ciljem doseči sporazum o tesnejšem sodelovanju z lokalnimi oblastmi pri upravljanju cone A, so vlade Italije, Velike Britanije in ZDA odobrile naslednje sklepe in sporazume, ki so jih dosegli njihovi predstavniki.

2. Tri vlade so izhajale iz predpostavke, s katero so se vse strinjale, da morajo biti ti ukrepi taki, da ne prejudicirajo končne rešitve bodočnosti vsega ozemlja in da še naprej jamčijo vsem prebivalcem ozemlja uživanje človeških in osnovnih pravic ne glede na razliko rase, spola, jezika ali vere.

3. Ker vladi Velike Britanije in ZDA zadržujeta odgovornost glede cone A, ki jo imata na temelju mirovne pogodbe z Italijo, zlasti na temelju njene priloge št. VII, zadržuje vso upravno oblast na ozemlju poveljnik britansko-ameriških čet.

4. Upoštevačoj prej omenjeno, so te tri vlade odobrile naslednje sporazume:

5. Italijanska vlada bo imenovala italijanskega političnega svetovalca pri poveljniku cone, s ciljem, da jo zastopa v vseh vprašanjih, ki se tičejo Italije

v zvezi s cono. Italijanski politični svetovalec bo imel isti status kot britanski in ameriški politični svetovalec.

6. Italijanska vlada bo predlagala višjega direktorja administracije, ki ga bo imenoval poveljnik cone. Višji direktor administracije bo odgovoren poveljniku cone in bo izvajal pod njegovim vodstvom, s pomočjo dveh direktorjev, funkcije civilne uprave, ki so navedene v naslednjih odstavkih. Pod svojo upravo bo imel:

a) direktorat za notranje zadeve, ki bo sestavljen iz naslednjih oddelkov: lokalna uprava (predsedništvo cone, občine), oddelek za delo, oddelek za socialno pomoč, biro za popis prebivalstva in popise, gasilsko službo.

b) direktorat za finance in gospodarstvo, ki bo sestavljen iz naslednjih oddelkov: oddelka za trgovino, oddelka za proizvodnjo, oddelka za finance (vključujoč carine in finančno stražo), oddelek za promet, oddelek javnih del in javnih služb (izvzemši graditev stanovanj za britanske in ameriške čete), biro za kmetijstvo in ribolov, odsek za kredite.

7. Zaradi zagotovitve uspešnega poslovanja direktoriatov, oddelkov in birojev navedenih v členu 6, bo italijanska vlada predlagala določeno število Italijanov, ki jih bo obenem imenoval poveljnik cone, da bi prevzeli mesta in funkcije v navedenih direktoriatih, oddelkih in birojih. Odgovorni bodo poveljniku cone preko višjega direktorja administracije. Osebe, ki bodo imenovane na temelju tega člena in člena 6, lahko poveljnik cone zamenja, vendar mora pozvati italijansko vlado, da predloži njihove namestnike.

Italijanska vlada si pridržuje pravico odpoklicati osebe, ki jih bo sama predlagala, o čemer pa mora obvestiti poveljnika cone. Uslužbenci iz te cone, ki sedaj upravljajo civilne funkcije pri Vojni upravi, bodo zadržani v največjem možnem številu, za sleherno odpustitev bo potrebna predhodna odobritev poveljnika cone.

8. Dokler se bo v začetku obdržala sedanja organizacija direktoriatov, s katerimi bo upravljal višji direktor administracije, lahko le ta predlaga spremembe poveljniku cone in jih izvaja z njegovo odobritvijo.

9. Tri vlade so ugotovile tesno povezanost gospodarstva cone (to je cone A STO — op. pisca) z italijanskim gospodarstvom v celoti kot pomemben prispevek, ki ga italijanska vlada daje za blagostanje v coni.

Zaradi tega tri vlade znova izjavljajo, da ostajajo v polni veljavi vsi obstoječi gospodarski in finančni sporazumi med njimi glede cone A, kakor tudi sporazumi, ki se na to nanašajo. Nadzorstvo mednarodne trgovine bodo še naprej opravljali oficirji Velike Britanije in ZDA, ki jih bo imenoval poveljnik cone in ki bodo njemu odgovorni.

10. Vladi ZDA in Velike Britanije bosta dali navodila poveljniku cone za uresničitev teh sporazumov in za prilagoditev organizacije sedanje Vojne uprave, da bi se sklepi tega memoranduma o sporazumu čimprej izvedli, oziroma, da bi se v bistvu izvedli do 15. julija 1952 (Relazioni internazionali, št. 20, 17. maja 1952).

¹⁴¹ Ukaz št. 165 od 13. septembra 1952 je uveljavil spremembe, ki so nastale s sporazumom 9. maja 1952. Biro poveljnika cone je bil sestavljen iz načelnika štaba ZVU, revizorja, oficirja za obveščanje javnosti, oficirja za nepremičnine. Ukaz je tudi določal mesti posebnega direktorja za javno varnost in direktorja za pravna vprašanja. Posebnemu direktorju za javno varnost, ki je bil obenem inšpektor policijskega zbora, so bili podrejeni: direktor pristanišča, načelnik urada za pošto in telekomunikacije, predstojnik urada za nadzorstvo pomorskega prometa, predstojnik vojaškega urada za potna dovoljenja in predstojnik urada za razseljene osebe. Načelniki vseh teh direktoriatov, oddelkov in birojev so bili Angleži in Amerikanci.

Upravni ukaz št. 48 z dne 13. septembra 1952 pa je vseboval nova imenovanja v skladu s sporazumom 9. maja 1952 o soudeležbi Italije pri upravi cone A.

¹⁴² Gl. Andreotti, op. cit., str. 321.

¹⁴³ Gl. Gli otto predecessori di Confalonieri, revija Trieste, št. 29, 1959.

¹⁴⁴ Gl. L'accordo per la zona A, Relazioni internazionali, št. 20, 17. maja 1952.

¹⁴⁵ Prav tam.

¹⁴⁶ Prav tam.

¹⁴⁷ Tako so med drugim za tržaški velesejem leta 1952 izdali znamko, na kateri je bil upodobljen Trst z italijansko zastavo in napisom »Repubblica italiana«; na uradne dokumente, ki jih je uporabljalo predsedstvo cone, je bila vtisnjena glava »Prefettura di Provincia di Trieste«; tržaška radijska postaja je sklenila z italijansko radijsko družbo (RAI) pogodbo, s katero je zgubila svojo samostojnost in ki jo je podredila nadzorstvu italijanske radijske mreže.

¹⁴⁸ Borba 19. maja 1952.

¹⁴⁹ V svojem govoru 11. maja 1952 v Zrenjaninu je predsednik Tito med drugim izjavil, da De Gasperi demantira tiste zahodne odgovorne kroge, ki pravijo, da v Londonu ni bila prejudicirana rešitev tržaškega vprašanja. On še pravi, da ni bilo storjeno ničesar kar bi mu omogočilo polastiti se vsega ozemlja, to se pravi tudi cone B. Jaz pa mu pravim, da cone B prav tako ne bo videl, kot ne vidi lastnega tilnika. Ko govorimo o tržaškem svobodnem ozemlju, je treba reči, da se je še leta 1945, pa tudi prej, govorilo o mestu Trst; pred tistim razmejevanjem se ni govorilo o nikakršnih conah, ampak samo o mestu Trstu. Pred pariško mirovno konferenco ni bila sporno vprašanje cona B, ampak mesto Trst. Trst je bil predmet spora in zavezniki so ga imeli pod svojo upravo, ker pa med nami in Italijo ni moglo priti do sporazuma, so ustanovili Svobodno tržaško ozemlje, to se pravi, odločili so, naj bo Trst kot mesto svoboden in naj ima razen tega neko cono za oskrbovanje. Ta del, ki je pripadel mestu, prej ni bil sporen. Govorilo se je samo o mestu Trstu, ker je ta del, ki je izven mesta Trsta, po vseh pravilih in pravicah naš in sploh ne prihaja v pretres. Samo v primeru, če bi Trst zares dobil guvernerja in postal svobodno ozemlje in svobodno mesto z določeno cono, samo tedaj bi privolili, da se del našega telesa, našega narodnega ozemlja, odreže. Toda sedaj zahtevajo Italijani ne samo mesto Trst, ampak zmeraj več in več. Njihova nenasitna požrešnost nam je znana.

Ne gre samo za to. Po vsem tem, kar se je zadnji čas zgodilo, moramo biti ne le nenavadno odločni, ampak tudi oprezni, ker nam lahko kaj podtaknejo. S tega mesta pravim: ni govora o kakem svobodnem ozemlju, govor je samo o mestu Trstu in o prav nobeni coni B (Borba za socialistično demokracijo VI, str. 92 in naslednje).

¹⁵⁰ Aneksionistični politični krogi v Trstu, kakor tudi italijanski uradni krogi, so menili, da trenutno razporeženje ni za njih ugodno in da ni verjetno, da bi se lahko aneksionistične stranke na volitvah oktobra 1951 zmagovito uveljavile (gl. Sabini, op. cit., str. 26).

Spričo te nevarnosti je predsednik italijanske vlade A. De Gasperi v svojem govoru (11. julija 1951) zahteval, da tako imenovane italijanske stranke v Trstu nastopijo s skupno listo (San Giusto). Toda kljub najbolj avtoritativnim intervencijam do sporazuma ni prišlo, zaradi česar je A. De Gasperi v izjavi beneškemu časopisu Il Gazzettino (20. avgusta 1951) svetoval odložitve volitev. Dan kasneje (21. avgusta) so predstavniki tržaški aneksionističnih strank odšli h generalu Wintertonu, da bi posredovali za preložitve dneva volitev, vendar se poveljnik ZVU takrat s tem ni strinjal. Šele po novih navodilih iz Londona in Washingtona je ZVU (6. septembra 1951) spremenila svojo odločitev in preložila volitve.

¹⁵¹ Gl. Uradni list ZVU, zvezek V, št. 9, 1. aprila 1952.

¹⁵² Cermelj, Slovenci u zoni A STT, str. 50.

¹⁵³ Podrobni rezultati upravnih volitev v tržaški občini so bili naslednji:

	Število glasov	%	Število mandatov
Demokristjanska stranka	59 133	33,04	28
Komunistična partija STO	30 978	17,31	6
Indipendentistična fronta	22 415	12,52	5
Italijansko socialno gibanje (MSI)	20 570	11,49	4
Socialistična stranka Julijske krajine	10 445	5,83	5
Italijanska republikanska stranka	8 407	4,70	4
Italijanska liberalna stranka	5 768	3,22	3
Slovansko-italijanska ljudska fronta	4 924	2,75	1
Tržaški blok	4 492	2,51	1
Slovenska demokratska zveza	3 559	1,99	1
Nacionalna monarhistična stranka	2 915	1,63	1
Italijanska socialistična stranka	2 609	1,46	1
Monarho-kvalunkvistična fronta	1 560	0,88	—
Avtonomno julijsko gibanje	1 209	0,67	—
Skupaj	178 984	100	60

(Statistical Bulletin of the British-United States Zone Free Territory of trieste, May-June 1952, Year VII — N. 3, str. 102).

¹⁵⁴ Podrobni rezultati volitev v ostalih občinah cone A STO so naslednji:

	Število glasov	%	Število mandatov
Zgonik			
Lista slovenske skupnosti	390	50,98	12
Komunistična partija STO	375	49,02	3
	765	100	15
Repentabor			
Lista slovenske skupnosti	177	53,48	12
Komunistična partija STO	82	24,77	2
Neodvisna gospodarska lista	72	21,75	1
	331	100	15
Dolina			
Lista slovenske skupnosti	1239	44,86	4
Komunistična partija STO	1362	49,31	16
Neodvisna gospodarska lista	161	5,83	—
	2762	100	20
Devin-Nabrežina			
Lista slovenske skupnosti	1253	42,90	16
Komunistična partija STO	856	29,30	4
Italijanska demokratska zveza	625	21,40	—
Tržaški blok	187	6,40	—
Milje			
Komunistična partija STO	4695	58,30	20
Ljudska zveza za neodvisnost	502	6,23	1
Demokristjanska stranka	1701	21,12	5
Socialistična stranka Julijske krajine	768	9,54	3
Italijanska republikanska stranka	387	4,81	1
	8053	100	30

(Prav tam.)

¹⁵⁵ Kakor piše E. Kardelj (Trst in jugoslovansko-italijanski odnosi, Borba, 25. in 26. oktobra 1953), »je tržaški indipendentizem rezultat dveh činiteljev: prvič, specifično romanskega značaja večine prebivalstva in drugič, nerazdvojnega ekonomske in kulturne povezanosti mesta Trsta z njegovim zaledjem.«

Že socialistična stranka, ki jo je vodil V. Pittoni, je zahtevala na kongresu leta 1920 administrativno avtonomijo in ustanovitev prostega pristanišča, da bi s tem ustavili ekonomsko krizo. Prvi manifest avtonomistov in indipendentistov po drugi svetovni vojni je bil izdan 25. julija 1945. Predlagal, da bi bila Julijska krajina suverena, neodvisna država. To območje naj bi priznali za cono mednarodnega gospodarskega interesa, velike sile pa naj bi zajamčile njegovo neodvisnost in nedotakljivost. Zagotovljena bi bila samouprava, vsi jeziki, ki jih govorijo na tem območju, pa bi bili priznani za uradne.

Po podpisu mirovne pogodbe se je večji del avtonomistov priključil k Fronti za neodvisnost. Druga skupina pa je ustanovila Tržaški blok. Obe skupini pa sta se zavzemali za to, da bi bilo to področje zares avtonomno, ekonomsko pa povezano z zaledjem.

¹⁵⁶ Gl. Primorski dnevnik, 13. decembra 1952.

¹⁵⁷ Prav tam, 23. decembra 1952.

¹⁵⁸ Borba, 16. decembra 1952.

L I T E R A T U R A

V spisku so zajeta tudi dela, ki niso uporabljena v objavljenih dveh poglavjih.

Knjige:

- ADSTANS, Alcide De Gasperi nella politica estera italiana (1944—1953), Verona 1953.
- ALATRI Paolo, Le origini del fascismo, Editori riuniti 1945.
- ALATRI Paolo, Nitti, D'Annunzio e la questione adriatica, Milano 1959.
- ALBERTI Mario, Adriatico e Mediterraneo, Milano 1915.
- ALBERTI Mario, L'irredentismo senza romanticismi, Trieste 1936.
- ALBERTI Mario, Trieste, Torino 1915.
- ALBERTI Mario, Trieste e la sua fisiologia economica, Roma 1915.
- ANDREOTTI Giulio, De Gasperi e il suo tempo, Mordadori Ed. 1956.
- BARTOS prof. dr. Milan, Medjunarodno javno pravo, Beograd 1954.
- BARTOS prof. dr. Milan, Savremeni medjunarodni problemi, Sarajevo 1955.
- BATTAGLIA Roberto, Storia della Resistenza italiana, Einaudi Ed. 1953.
- BEBLER dr. Aleš, Za pravične meje nove Jugoslavije, Ljubljana 1949.
- BERCE dr. Lojze, Bodućnost Trsta u svetlu njegove prošlosti, Beograd 1946.
- BROZ Josip - Tito, Borba komunistov Jugoslavije za socialistično demokracijo, VI. Kongres Komunistične partije Jugoslavije, Ljubljana 1952.
- BROZ Josip - Tito, Borba za mir in mednarodno sodelovanje VII, Ljubljana 1959.
- BROZ Josip - Tito, Borba za mir in mednarodno sodelovanje VIII, Ljubljana 1959.
- BROZ Josip - Tito, Borba za osvoboditev Jugoslavije, Beograd 1945.
- BROZ Josip - Tito, Borba za socialistično demokracijo V, Ljubljana 1954.
- BROZ Josip - Tito, Borba za socialistično demokracijo VI, Ljubljana 1956.
- BROZ Josip - Tito, Borba za socialistično demokracijo VII, Ljubljana 1957.
- BROZ Josip - Tito, Borba za socialistično demokracijo VIII, Ljubljana 1958.
- BROZ Josip - Tito, Graditev nove Jugoslavije I, Ljubljana 1948.
- BROZ Josip - Tito, Graditev nove Jugoslavije II, Ljubljana 1949.
- BROZ Josip - Tito, Graditev nove Jugoslavije III, Ljubljana 1951.
- BYRNES James, Carte in tavola, Milano 1948.
- *** Cadastre National de l'Istrie, Sušak 1946.

- CADORNA Raffaele, *La riscossa, Dal 25 luglio alla liberazione*, Milano 1948.
- CATALANO Franco, *Storia del C. L. N. A. I.*, Bari 1956.
- CHAUFFIER Jean Martin, Trieste, Paris 1947.
- CHURCHILL S. Winston, *The second World War, Volume VI, Triumph and Tragedy*, London 1954.
- CIANO Galeazzo, *Diario*, Bologna 1948.
- CIANO Galeazzo, *L'Europa verso la catastrofe*, Verona 1948.
- CLARK Mark, *Svijesni riziko*, Zagreb 1954.
- COX Geoffrey, *The Road to Trieste*, London 1947.
- CROCE Benedetto, *Zgodovina Evrope v devetnajstem stoletju*, Ljubljana 1934.
- CERMELJ dr. Lavo, *La minorité slave en Italie*, Ljubljana 1946.
- CERMELJ dr. Lavo, *Slovinci pod Italijom*, Beograd 1953.
- CERMELJ dr. Lavo, *Slovinci u zoni A STT*, Beograd 1953.
- ČOKELJ Bogomir, *Zgodovinski razvoj narodnostnega stanja v Trstu*, Trst 1949.
- CULINOVIC dr. Ferdo, *Riječka država*, Zagreb 1953.
- CULINOVIC dr. Ferdo, *Slom stare Jugoslavije*, Zagreb 1958.
- DE CASTRO Diego, *Il problema di Trieste*, Bologna 1952.
- DE CASTRO Diego, *La Regione Friuli-Venezia Giulia*, Bologna 1955.
- DE CASTRO Diego, Trieste, Bologna 1953.
- DEDIJER Vladimir, *Dnevnik III*, Beograd 1950.
- DEDIJER Vladimir, *Josip Broz - Tito*, Ljubljana 1953.
- DEDIJER VLADIMIR, *Jugoslavija od Versalja do Pariza*, Beograd 1947.
- DEDIJER Vladimir, *Pariska konferencija*, Beograd 1948.
- DE GASPERI Alcide, *Discorsi politici*, Roma 1956.
- DULLES John Foster, *Krieg oder Frieden*, Wien 1950.
- DUROSELLE J. B., *Histoire diplomatique de 1919 a nos jours*, Paris 1953.
- EDEN Anthony, *The Memoirs, Full circle*, London 1960.
- EINAUDI Luigi, *Lo scrittoio del Presidente*, Torino 1956.
- EISENHOWER D. Dwight, *Rat za oslobodjenje Evrope*, Zagreb 1953.
- ERMACORA v. F., *Österreichs Staatsvertrag und Neutralität*, Frankfurt 1957.
- ESPOSITO Giovanni, *Trieste e la sua Odissea*, Roma 1952.
- FAURO Ruggero, Trieste, Roma 1914.
- GALLI Carlo, *Diarie e lettere*, Firenze 1951.
- GIANNINI Amedeo, *Documenti per la storia dei rapporti fra l'Italia e la Jugoslavia*, Roma 1934.
- GIANNINI Amedeo, *Saggi di storia diplomatica (1921—1940)*, Roma 1946.
- GIURIATI Giovanni, *Con D'Annunzio e Millo in difesa dell'Adriatico*, Sansoni Ed. 1954.
- GIOLITTI Giovanni, *Memorie della mia vita*, Garzanti Ed. 1945.
- GOBETTI Piero, *La rivoluzione liberale*, Milano 1955.
- GRUBER Karl, *Zwischen Befreiung und Freiheit*, Wien 1953.
- GUARIGLIA Raffaele, *Ricordi*, Napoli 1950.
- HARRIS C. R. S., *Allied administration of Italy 1943—1945*, London 1957.
- HILDEBRANDT Walter, *Der Triest-Konflikt und die italienisch-jugoslawische Frage, Göttingen und Tübingen* 1953.
- IN DER MAUR Gilbert, *Der Weg zur Nation*, Wien 1938.
- *** *Slovensko Primorje in Istra*, Beograd 1953.
- KANDLER Pietro, *Storia del Consiglio dei patrizi di Trieste*, Trieste 1858.
- KARDELJ Edvard, *Govori na pariški konferenci*, Ljubljana 1948.
- KARDELJ Edvard, *Pot nove Jugoslavije*, Ljubljana 1946.
- KARDELJ Edvard, *Problemi naše socialistične graditve*, Ljubljana 1955.
- KARDELJ Edvard, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Ljubljana 1957.
- *** *Keesing's Archiv der Gegenwart od leta 1945—1954*.
- KLEINMAYER F., *Slovensko šolstvo v Trstu*, Trst 1912.
- KNAFLIČ Vladimir, *Vseučilišče v Trstu*, Gorica 1912.
- KOGAN Norman, *Italy and the Allies*, Cambridge 1955.

- KOS dr. Milko, Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1933.
- KRIZMAN Bogdan, Hitlerov »plan 25« protiv Jugoslavije, Beograd 1948.
- KRIZMAN Bogdan, Svjedočanstva o drugom svjetskom ratu, Zagreb 1952.
- KRIZMAN Bogdan, Tajna pisma Hitler-Mussolini, Zagreb 1953.
- LEPRETTE Jacques, Le Statut international de Trieste, Paris 1949.
- *** Leto borb ob Soči, Agitprop IX. Korpusa NOV in POS 1944.
- LONGO Luigi, Un popolo alla macchia, Mondadori Ed. 1947.
- MANDIĆ dr. Ante, Fragmenti za historiju ujedinjenja, Zagreb 1956.
- MARESCOTTI Luigi, Guerra diplomatica, Verona 1942.
- MARJANOVIĆ Marjan, Borba za Jadran, Split 1953.
- MARTINO Gaetano, Orientamenti e sviluppi della politica estera italiana, Roma 1955.
- MÄRZ Josef, Adriafrage, Berlin 1933.
- MAZZINI Giuseppe, Dolžnosti človeka, Celje 1925.
- MAZZINI Giuseppe, Lettere slave, Bari 1939.
- *** Medjunarodni ugovori FNRJ leta 1945—1954.
- *** Medjunarodni ugovori NDH 1941.
- MELIK dr. Anton, Trst in severna Jugoslavija, Ljubljana 1946.
- *** Memorandum vlade Demokratske Federativne Jugoslavije po pitanju Julijske Krajine i drugih jugoslovenskih teritorija pod Italijom, Beograd 1945 z desetimi prilogami.
- MIHOVILOVIĆ Ive, Italijanska ekspanzionistička politika prema Istri, Rijeci i Dalmaciji, Beograd 1954.
- MIHOVILOVIĆ Ive, Trst, Zagreb 1946.
- MIHOVILOVIĆ Ive, Trst problem dana, Zagreb 1951.
- MIKUŽ dr. Metod, Pregled razvoja NOB v Sloveniji, Beograd 1956.
- MILONE Ferdinando, Il confine orientale, Napoli 1945.
- MOELLHAUSEN, E. F., Die gebrochene Achse, Luxembourg 1949.
- MUSSOLINI Benito, Scritti e discorsi, volume terzo, Milano 1939.
- *** Naši onstran meje, Ljubljana 1933.
- *** Nirnberška presuda Beograd 1948.
- NEHRU Jawaharlal, Utrinki iz svetovne zgodovine, druga knjiga, Ljubljana 1959.
- *** Official Gazette leto 1948—1950.
- OJETTI Ugo, I taccuini 1914—1943, Firenze 1954.
- *** Oko Trsta, Beograd 1945.
- *** Oslobodilački pohod na Trst, Beograd 1952.
- *** O zločinih italijanskih okupatorjev v Jugoslaviji, Saopštenja 7—33 Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača, Beograd 1945.
- PALADIN Giovanni, La lotta clandestina di Trieste, Trieste 1954.
- PETERIN dr. Stanko, Zahodne velesile in tržaško vprašanje, Ljubljana 1953.
- PERTOT dr. Vladimir, Trst — medjunarodni privredni problem, Beograd 1954.
- PIZZAGALLI Aldo, Per l'italianità dei cognomi, Trieste 1929.
- POTOČNJAK Franko, Rapalski ugovor, Zagreb 1921.
- *** Rapalski ugovor, Zbirka dokumenata, Zagreb 1950.
- RAPOTEC dr. Vinko, Praksa Italije s Slovenci in Hrvati, Koper 1952.
- RENDULICH Lothar, Gekämpft, gesiegt, geschlagen, Heidelberg 1952.
- RISOLA Mihaele, Il fascismo nella Venezia Giulia, Trieste, 1932.
- ROATA Mario, Otto milioni di baionette, Mondadori Ed. 1946.
- ROLETTO Giorgio, Il porto di Trieste, Bologna 1941.
- RUTAR Simon, Trst in mejna grofija Istra, Ljubljana 1896.
- SABINI Guido, La lotta politica nel Territorio libero di Trieste e il fronte italiano, Trieste 1955.
- SALVADORI Massimo, Storia della Resistenza italiana, Venezia 1955.
- SALVATORELLI Luigi in Giovanni Mira, Storia d'Italia nel periodo fascista, Einaudi Ed. 1957.

- SALVEMINI Gaetano, Mussolini diplomatico (1922—1932), Bari 1952.
- SCHIFFRER Carlo, Autour de Trieste, Paris 1946.
- SCHIFFRER Carlo, La Venezia Giulia, Roma 1946.
- SCHIFFRER Carlo, Le origini dell'irredentismo triestino, Udine 1937.
- SCHIFFRER Carlo, Sguardo storico sui rapporti fra Italiani e Slavi nella Venezia Giulia, Trieste 1946.
- SFORCA Karlo, Neimari savremene Evrope, Beograd 1933.
- SFORCA Karlo, Nikola Pašić, Beograd 1937.
- SFORZA Carlo, Braća a neprijatelji, Split 1930.
- SFORZA Carlo, Cinque anni a palazzo Chigi, Roma 1952.
- SFORZA Carlo, Jugoslavia, Milano-Roma 1948.
- SFORZA Carlo, Panorama europeo, Roma 1945.
- SHERWOOD Robert, Ratne tajne Bijele kuće, II, Zagreb 1952.
- SLATAPER Scipio, Scritti politici, Verona 1954.
- *** Slovensko Primorje in Istra, Zbornik, Beograd 1953.
- *** Slovenski zbornik 1945, Ljubljana 1945.
- *** Spomenica PNOO za Slovensko Primorje in Trst, Trst 1946.
- STETTINIUS JR. Edvard R., Roosevelt and the Russians: the Yalta conference Ed. W. Johnson.
- SISIĆ Ferdo, Predratna politika Italije i postanak londonskog pakta, Split 1933.
- SISIĆ Ferdo, Jadransko pitanje, Zagreb 1920.
- ŠKERL France, Boj Primorcev za ljudsko oblast, Ljubljana 1945.
- ŠNUDERL dr. Makso, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Ljubljana 1949.
- ŠNUDERL dr. Makso, Zgodovina ljudske oblasti, Ljubljana 1950.
- ŠULEK Vladimir, Diplomatska historija centralnih sila, Zagreb 1939.
- TASCA Angelo, Nascita e avvento del fascismo, Firenze 1950.
- TAYLOR A. J. P., Habsburška monarhija 1809—1918, Ljubljana 1956.
- TAYLOR A. J. P., Trieste, New York 1945.
- TAMARO Attilio, La condanna dell'Italia nel trattato di pace, Bologna 1952.
- TAMARO Attilio, Storia di Trieste, Roma 1924.
- TAMBORRA Angelo, Cavour e i Balcani, Torino 1958.
- TARCIANI Alberto, Dieci anni tra Roma e Washington, Mondadori Ed. 1955.
- *** The Conferences at Malta and Yalta 1945, Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, Washington 1955.
- TOMMASEO Nicolo, Scritti editi e inediti sulla Dalmazia e suoi popoli slavi, Firenze 1943.
- TOMSIĆ dr. Ivan, Vojno in nevtralnostno pravo, Ljubljana 1942.
- TOSCANO Mario, Il patto di Londra, Bologna 1934.
- *** Trieste Handbook 1950.
- *** Trieste nella lotta per la democrazia, Trieste 1945.
- TRUMAN S. Harry, Memoiren, Bern 1955.
- TUDJMAN Franjo, Rat protiv rata, Zagreb 1957.
- TUMA dr. Henrik, Jugoslovanska ideja in Slovenci, Gorica 1907.
- *** Ujedinjene nacije, Zbirka dokumenata 1941—1945, Beograd 1947.
- VAINA Michele, Il crollo di un regine nefasto, volume II, Milano 1946.
- VALIANI Leo, Tutte le strade conducono a Roma, Firenze 1947.
- VEDOVATO Giuseppe, Il trattato di pace con l'Italia, Firenze 1947.
- VIVANTE Angelo, Irredentismo adriatico, Firenze 1912.
- WILMOT Chester, Borba za Evropu, Subotica 1956.
- ZANUSSI Giacomo, Guerra e catastrofe d'Italia I in II, Roma 1946.
- *** Zgodovina diplomacije, II, Ljubljana 1947.
- *** Zgodovina diplomacije, III, Ljubljana 1948.
- Pomembnejše razprave in članki:
- ANDRASSI Juraj, Razvitak medjunarodnih odnosa nove Jugoslavije, Nova Jugoslavija, Zagreb 1954.

- AMBROŽIČ Lado, Ob pomembni obletnici, Leto borb ob Soči 1944 (Zbornik).
- BEBLER dr. Aleš, Jugoslovansko-italijanski odnosi in Trst, Naša stvarnost, št. 10, 1953.
- BEBLER dr. Aleš, Zaboravljeni elementi trščanskega pitanja, Medjunarodna politika, št. 14—15, 1. avgusta 1953.
- BEBLER dr. Aleš, Zapadne sile i pitanje Trsta, Medjunarodna politika, št. 21, 1. november 1953.
- BETTASA GIULIO, Ultima fase della questione di Trieste, Rivista di studi politici internazionali, št. 1 januar-marec 1955, Firenze 1955.
- BROZ Josip - Tito, Pogled na nekatera pereča mednarodna vprašanja, Ljudska pravica, 21. septembra 1957.
- CESARE Giorgio, Gli otto predecessori di Confalonieri, Trieste št. 29, 1959.
- GALLI Carlo, La politica serba per un accordo con l'Italia, Mondo europeo, št. 4, 1946.
- JUVANČIČ Ivo, Poskus fašistične Italije, da napade Jugoslavijo leta 1940 (rokopis).
- JUVANČIČ Ivo, Drugi tržiški proces in njegovo politično ozadje (rokopis).
- JUVANČIČ Ivo, Slovensko Primorje v osvobodilnem boju, Slovensko Primorje in Istra, Beograd 1953.
- KYOVSKY dr. Rudi, Brezposelnost v coni A STO, Naši razgledi, št. 59, 19. junija 1954.
- KUŠEJ dr. Gorazd, Pravni položaj STO, Naši razgledi, št. 1, leto 1952.
- LAPAJNE dr. Stanko, Pravna podlaga za zaščito naših manjšin v Italiji. Naša doba, št. 1, 8. marca 1930.
- MURKO dr. Vladimir, Vloga posameznih narodnosti v gospodarski zgodovini Trsta, Ekonomska revija 1953.
- PARRI Ferruccio, Ipoteca di Trieste, Il Mondo, št. 39, 29. septembra 1953.
- PETERIN dr. Stanko, »Spomenica o soglasju« in določbe mirovne pogodbe z Italijo, Bori, št. 3, junij 1955.
- PRETNAR dr. Stojan, Italijanski državno-monopolistični kapital in vprašanje Trsta, Vprašanja naših dni, št. 14, 2. aprila 1950.
- PRETNAR dr. Stojan, Nekaj pravnih pripomb k diskusiji o Trstu, Ljudska pravica, 25. avgusta 1951.
- PUŠTIŠEK dr. Ivko, O tako imenovani etnični liniji na STO, Medjunarodni problemi, št. 3, leto 1953.
- SEDMAK Vlado, Osvrt na predjene etape, Medjunarodna politika št. 109, 16. oktobra 1954.
- SFORZA Carlo, L'Italia e la pace europea, Foreign Affairs, oktobra 1943.
- SMODLAKA dr. Josip, O razmejitvi Jugoslavije z Italijo, Nova Jugoslavija, št. 7—10, leto 1944.
- TAYLOR A. J. P., Trieste or Trst, New Statesman and Nation 1944.
- TOMAC Peter, Jugoslovanska armada osvobaja Trst, Istro in Slovensko Primorje, Slovensko Primorje in Istra, Beograd 1953.
- TONČIČ-SORINJ dr. Lujo, Das Schicksal Triests, Europa Archiv leto 1955.
- VILFAN dr. Joža, Naš Trst, Partizanski dnevnik, 18. oktobra 1944.
- VRATUŠA dr. Anton, Most zblizenja, Medjunarodna politika št. 182, 1. november 1957.
- ZWITTER dr. Fran, Julijska krajina po drugi svetovni vojni, Ljubljana 1948 (separat).
- ZWITTER dr. Fran, Dokumenti o stavu Italije po pitanju jugoslovansko-austrijske granice 1919—1920 godine, 30 dana, št. 18, junij 1947.
- ZWITTER dr. Fran, Politični položaj tik pred prvo svetovno vojno in med njo, Slovensko Primorje in Istra, Beograd 1953.
- ZWITTER dr. Fran, Trst, Slovenski zbornik 1945.

Summary: The Question of Trst from April 1948 to May 1952

On March 8, 1947 the general in command of Zone »A« of FTT T. Airey signed three economic agreements with the Italian government. According to the official explanation these agreements were of a technical nature in connection with Italian obligation to supply Trst (Trieste) with Liras and other currency. In truth the March agreements, especially together with supplementary agreements (April 15 and September 22, 1948) signified an integration of Trst (Trieste) with Italian economy. »This agreement was the first step in the development, which brought forth the declaration of March 20 th,« wrote Tončić-Sorinj. The Italian government had been given with these agreements the decisive word in all financial matters in Zone »A«, which was in accordance with the policy of Anglo-American Military government to open in an increasing measure the door to Italian influence after the failure of negotiations regarding the choice of a governor.

According to documents known so far the Italian diplomacy began at the end of 1947 an action in western capitals, especially in Washington, to obtain a revision of the Peace Treaty regarding the FTT, basing her demands mostly on the Italian internal political situation. »The general parliamentary elections were nearer every day and we needed a friendly gesture from the West,« wrote A. Tarchiani, the then Italian ambassador in Washington. The election campaign was very heated since the political powers were balanced. The external political orientation of Italy depended on the outcome of the elections (April 18, 1948). Western powers, especially the United States, did all in their power to give a boost to the Italian middle class parties (the strongest among these being the Christian Democratic party), which were in favour of a strong alliance with the West. This was a compensation for the Italian cooperation in western political and strategical plans. The interest for this had been reciprocal, since the Italian official circles evaluated the inclusion of Italy into western organisations first as the main chance for an international political rehabilitation and second, as a guarantee for strengthening the bourgeois regime, which was seriously tottering because of sharp internal political and social problems. The declaration of the three western powers of March 20, 1948 had therefore a strictly political meaning, legally having the character of a mere proposal, which could actually change nothing in the FTT, or in Zone »A«. Among other things this is also proved by a statement of general T. Airey in connection with the declaration, namely, »that the Ally Military Government shall continue to carry out functions in accordance with the obligations set forth by the Peace Treaty with Italy until an agreement on the additional protocol would be reached«. In his memoirs, the British foreign minister. A. Eden finds that later events threw doubt on the western political wisdom (namely, on the Tripartite Declaration — Author's note) and that it rarely pays to take short-sighted advantages in the most complicated of diplomatic problems.

Characteristical for a general illustration of the international relations of the time is the fact, that the western powers proposed the revision of a peace treaty, which came into power mere six months earlier, this being unequaled in recent diplomatic history.

Gradual inclusion of Italy into West European economic and later political and military organisations (NATO on April 4, 1949), the final break between East and West as well as the break of Yugoslavia with Cominform are the fundamental elements, which had a decisive influence on the second phase of the search for a solution of the Trieste problem. The more realistic policy of western powers towards Yugoslavia (these changes were brought about by their own interests because of Yugoslavia's determined resistance against Stalin's aggressive pressure) after this convincing proof of independence of Yugoslav political stand became noticeable with a long delay also in the development of the Trieste problem. Only as late as in 1949 did the realisation that this problem could not be solved without Yugoslavia prevail. However, it was still believed (which shows the internal conflicts in western powers' politics) that the starting point should be Tripartite Declaration, only slightly modified in favour of our country. However, even these slight changes did not come about in the policy of the Anglo-American Military Government towards the Slovene population. It is possible, to be sure, to note slight positive oscillations but these always ended with a continuation of old policies, characterized from 1945 on by permanent attempts to underestimate the Slovenes as a national and political factor in the Trieste area. The aim of this policy was to show as un-founded the demands of the autochthonous Slovene population for equality and at the same time to underline the »Italian character of Trieste«.

»The Italian diplomacy regarded the Tripartite Declaration as a cornerstone of its political rehabilitation,« wrote G. Andreotti, at that time an under-secretary of state in the Italian government, »and as a starting point for the solution of the Trieste problem«. As S. Sonnino had insisted on full implementation of the London Treaty so did A. De Gasperi insist on an integral application of this one-sided proposal, referring, just as S. Sonnino and his successors, to the internal situation, which had a first-class role in this diplomatical strategy of permanent political pressure. »At the time of the break (between Yugoslavia and the Soviet Union — Author's note) my basical task was to preserve to the letter the obligations, undertaken by the American government with the declaration of March 20th«, writes A. Tarchiani. The Italian diplomacy realised that the value of the Tripartite Declaration is falling in proportion with the normalisation and improvement of relations between Yugoslavia and western powers and she therefore tried to delay all practical steps in that direction. With constant interventions in Washington, at sessions of NATO and elsewhere the Italian diplomacy tried to achieve at least a partial realization of the Tripartite Declaration. The Italian official circles built their policy on the hypothesis that time is working for them and that they shall be able to solve the Trieste problem in accordance with their maximum demands

parallelly with the strengthening of the Italian position in western military and other organisations.

One of the basic elements of the Yugoslav stand regarding the solution of the Trieste problem was that it is necessary to look for a solution, which could be found with a direct agreement between the two neighbouring countries (almost all direct contacts were made on Yugoslav initiative), since a solution reached by this method, would also make possible a general cooperation in future. The Yugoslav diplomacy proposed a gradual method, which would create the minimal mutual trust by a preliminary solution of those problems, where the obstacles were the easiest to overcome, after which it would become possible to tackle the main controversial problem. Regarding the territorial solution of the Trieste problem it was the stand of our diplomacy that the declaration of March 20th cannot be the basis of an agreement, this being also true for the Yugoslav claims to all Trieste territory, which is the reason for the stand that a third solution has to be looked for, one which would be based on a realistic evaluation of the situation, considering the interests of both parties«. Yugoslavia was also ready to accept as a rational solution internationalisation, which would in fact ensure equal influence of both countries on the Free Territory of Trieste (more will be said about this later on), but being of the opinion that a solution by partition would be the best because of the generally tense atmosphere in the disputed area. A solution of this kind would have to take into consideration the fact that the FTT lies on Yugoslav ethnical territory (three quarters of it being populated by Slovenes and Croats), that the Italian ethnical group lives isolated in Trst (Trieste) and some other coastal towns, that there is a strong Slovene minority in Trst (Trieste) and Zone »A« and that because of all this the only possible solution would be one based on partition, considering at the same time the ethnical balance so that status quo would not be violated. Besides all this Yugoslavia also insisted on a guarantee of the rights of the Yugoslav minority, which would come under Italy and of Yugoslav economic interests in Trst (Trieste).

The first direct contacts were made at the end of May 1951 in London between the ambassadors of Yugoslavia and Italy. During the period between May and July there were several meetings, at which the Italian representative insisted on the position, which had been taken already on April 8, 1950 at Milano by the Foreign Minister C. Sforza, Italy demanding all the Trieste territory, being prepared to give slight territorial concessions in favour of Yugoslavia and offering to conclude several agreements on a wider economic collaboration. Tentative contacts were continued in Rome (July 14 to July 31, 1951) between the Italian ambassador plenipotentiary A. Soragno and the Yugoslav ambassador plenipotentiary M. Ristić. The Yugoslav side tried above all to see the possibilities for finding a compromise mainly on the basis of the already existing partition into two zones. Three alternative solutions were proposed: a partition of the FTT along the existing demarcation line; a partition along the same demarcation line with both parts of FTT becoming autonomous and a partition with small corrections of the demarcation line: Yugo-

slavia would get the Slovene parts of Zone »A«, while Italy would get Trst (Trieste) and Koper with overland communications and the right of transit. During these meetings no progress had been made because of a lack of serious will to negotiate on the Italian part. Beside this Italy also claimed on the basis of a so-called un-broken ethnical line the whole coast of both zones, being ready to concede to Yugoslavia only a few scattered vilages in hinterland.

During the talks Bebler-Guidotti (December 1951 and January 1952) in Paris Italy also insisted on a solution, which would give her the whole coast (including Umag). In order to facilitate a solution Yugoslavia proposed two more plans. One would grant to Yugoslavia an outlet to the sea in the Trieste Bay in the area of Skedenj (Servola) and Zavlje (Zaule) which would make possible territorial concessions to Italy in Zone B, while the second proposed a con-dominium of Yugoslavia and Italy over the whole of FTT. Both suggestions were turned down by Italy. The Italian diplomacy mistakenly calculated that a better solution could be obtained in the future.

The Italian claims to the whole of the Trieste territory made it impossible to find a starting point for the search for a solution on the basis of a compromise. The Yugoslav proposal for a con-dominium had been one of the many ways to realise the basical idea of Trst (Trieste) as a neutral territory, belonging neither to Yugoslavia nor to Italy. The essence of this plan had been a proposal for governors, who would be named every three years alternatively by Yugoslavia and Italy so that when the governor would be Yugoslav, the vice-governor would be Italian and vice-versa. The head of the security forces would be chosen by both countries among citizens of some third country. The aim of the Yugoslav proposal had been to ensure the self-government of the population, equality of Yugoslavia and Italy on the disputed territory and to remove all those elements which could disrupt this balance. The implementation of this plan would also make it possible for the population of Trst (Trieste) to decide freely, after a certain period of time, to which country they wish to belong.

The Italian diplomacy rejected the proposal for a con-dominium; prime minister A. De Gasperi stated on February 25, 1952 in Lisbon, where he took part at a conference of NATO, that »the realization of this proposal would sharpen the internal discord in the FTT, this being the reason why it is necessary to look for a solution on the basis of the Tripartite Declaration«. The Italian diplomacy returned to the old methods of pressure on her western allies to intervene in Beograd for an acceptance of Italian demands. On March 11, 1952 Italy proposed a solution of the Trieste problem by an immediate plebiscite under neutral control in the whole of the FTT. Giving her reasons for the rejection of this proposal the Yugoslav government stated that it would be possible to carry out a plebiscite in the FTT only under the condition, that injustices, suffered by the Yugoslav population during the Italian rule would be fully corrected. This normalization could be obtained in a period of fifteen years, during which the FTT would be under a joint rule of Italy and Yugoslavia«. The Yugoslav government did not reject the

Italian proposal in principle, but they did, however, insist that it would be necessary, before carrying out the plebiscite, to renew in the disputed territory the situation as it had been in 1918, in other words, before the Italian assimilation pressure on our population began. To demand a plebiscite in a situation when legislation discriminating against the Slovenes and ensuring full political and economic influence of Italy was still in power in Zone »A« meant to mock this otherwise democratic method. The Italian government did not answer to the Yugoslav counter-proposal to hold a plebiscite after a preparatory period of time, but it can be deduced, from later statements of Italian official representatives that they rejected it in full.